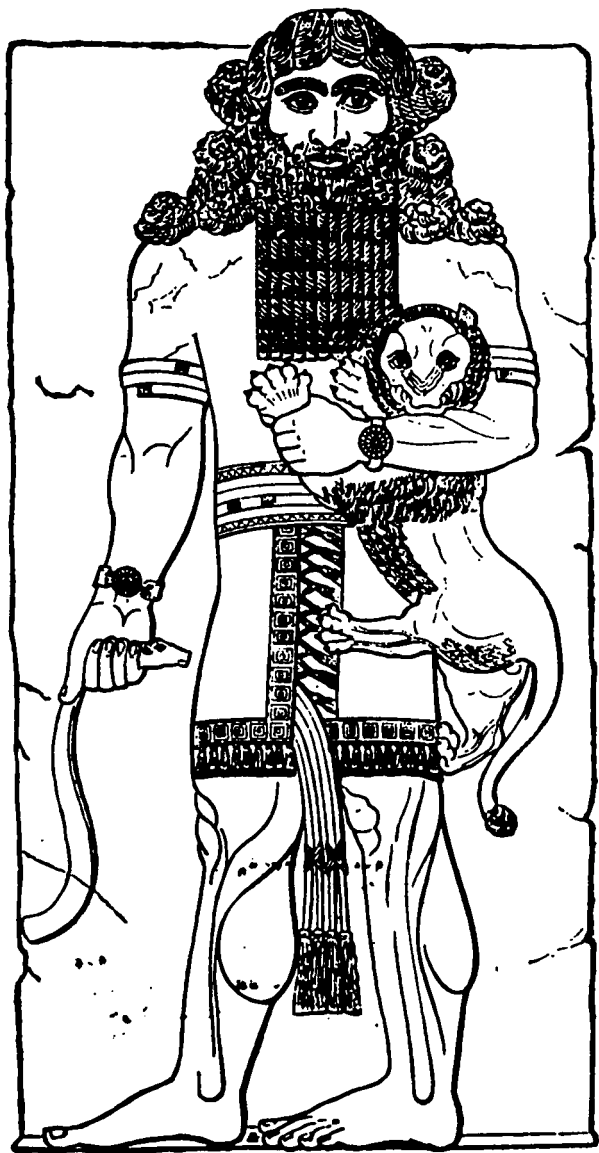

БИЛГАМЫС ДАСТАНЫ

БИЛГАМЫС ДАСТАНЫ

"АЗƏРБАЙҶАН ЕНСИКЛОПЕДИЈАСЫ"
НƏШРИЈАТ-ПОЛИГРАФИЈА БИРЛИЈИ

Тәрчүмә едәни Исмајыл Өмәроғлу

Редактору һәгигәт Садыгова

Б 61 Билгамыс дастаны. (һәр шеји билән адамын дастаны). Тәрчүмә едәни И.Өмәроғлу. “Азәрбајчан Енскилопедијасы” НПБ, Бакы, 1999, 92 сәһ.

Гәдим Шумер-аккад әдәбијатынын ән јахшы нүмунәләриндән бири сајылан вә тәхминән ерамыздан әввәл VI-II минилликләрдә формалашараг кил лөвһәләр үзәринә көчүрүлүб, бу күнүмүзәдәк кәлиб чатмыш “Билгамыс” дастаны /дүнјанын һәр үзүнү көрмүш, һәр шеји билән инсан һаггында дастан/ дүнја әдәбијатынын ән надир инчиләриндән һесаб олунур. Азәрбајчан дилинә тәрчүмә олунан бу дастанда гәдим инсанларын әбәди һәјат, өлмәзлик һаггында арзу вә дүшүнчәләри, онларын һәјат вә мәишәти кениш бәдии лөвһәләрдә әкс олунмушдур.

Б 4703020500 Е'лансыз—99
М 657—99

ISBN 5-89600—260-2

© “Кәнчлик” нәшријаты, 1985.

© “Азәрбајчан Енскилопедијасы” НПБ, 1999.

КИЛ ЛӨВҲЭЛЭРИН ДАСТАНЫ

Кечән әсрин икинчи жарысындан башлајараг Дөчлә вә Фәрат чајлары вадисиндән вә она јахын әразиләрдән тапылан кил лөв-һәләр јаваш-јаваш мараг доғурурду. Кил лөвһәләрдә јазылар вә рәсмләр вар иди. О заманлар бу јазыларын ачары һәлә тапылма-дығына көрә һеч кәс онлары охуја билмирди.

...Күнләрин бир күнү Лондонда металишләмә е`малатханала-рындан биринә гәрибә бир сифариш верилди. Бу сифариш баш-галарына бәнзәмирди. Кил лөвһәләр үзәриндәки ишарәләр метал үзәриндә әслинә ујғун дөјүлүб һазырланмалы иди. Буну е`ма-латханаја көркәмли инкилис шәргшүнасы һенри Раулинсон гәдим шәргдә тапылан кил јазы ишарәләринин охунушуна һәср олунмуш монографијасы үчүн сифариш вермишди. Мис үзәриндә дөјмә ишини кичик јашларындан ата вә бабасындан өјрәнән кәнч Чорч Смит гравүрү јалныз һазырламагла кифајәтләнмәди. һәммин јазы-лары охумаға һәвәс көстәрди, кил китабын әјры-әјры лөвһәләри-ни-сәһифәләрини әлдә едиб, онлары өјрәнмәјә башлады. Белә-ликлә, Смит бу лөвһәләрин ән јахшы бәрпачысына вә охучусуна чеврилди. Бундан сонра кил лөвһәләрин охучулары чохалмаға башлады.

1872-чи илдә Смит артыг Ассиријанын мәркәзи Ниневија шә-һәриндә апарылан газынтылардан тапылмыш лөвһәләрин араш-дырылмасы илә мөшгул олурду. Бир дәфә Смит лөвһәләрин би-риндә белә бир мәтнә раст кәлди:

Нисир дағы јанында дајанды бизим кәми,
Даг кәмини сахлајыб тутмушду дајаг кими.
Дүз ики күн гојмады кәмини тәрпәнмәјә,
Үч, дөрд күн дә гојмады, даг кәмини сахлады,
Беш, алты күн дә көчди, кәмини бурахмады.
Једдинчи күн кәләндә,
Мән көјәрчин чыхарыб ону бурахдым көјә.
Көјәрчин учуб кетди, сонра дөндү көријә.

"Дүнјаны су басмасы", јахуд "дүнја дашгыны" илэ баглы бу поетик парча Смити јени ахтарышлара сөвг өтди. Јени лөвһәләр тапылдыгча мәлүм олду ки, бу, Билгамысын (Жилгамышын) гәһрәманлыгына һәср олунмуш гәдим шумер дастанынын бир һиссәсидир. О, дүнјаны су басандан сонра Јер үзүндә айләси илэ биркә саламат галан бир инсанын – Утнапиштинин Билгамыса сөјләдији әһвалатдандыр. Кәч алимин јени ахтарышлар үчүн марагы даһа да артды. Дастанын галан һиссәләрини дә өлдә едиб охумаг үчүн о, Месопотомијаја сәфәрә чыхды. Месопотомијада апарылан археоложи газынтылар нәтичәсиндә әһвалаты тамамлајан чохла јени лөвһәләр тапылды...

Инди о вахтдан јүз илдән чох бир дөвр кечиб. Артыг кил лөвһәләрә јазылмыш мәтнләр охунмуш, гәдим инсанларын јаратдыгы бу нәгмәләр вә дастанлар бүтүн дүнјаја таныдылмыш, әксәр халгларын дилләринә тәрчүмә олунмушдур. Бу дастан вә нәгмәләрин илк јарадычылары 4-6 мин ил бундан өнчә Дәчлә вә Фәрат чајлары һөвзәсиндә јашамыш шумерләрдир.

Гәдим шумерләр өз дөврләриндә чох зәнкин шәһәрләр салмыш, мәктәбләри, абидәләри илэ мәшһур олмушлар. Онлар дүнјанын ән гәдим мәдәни халгларындан һесаб олунурлар. Узаг кәми сәфәрләринә чыхмаг, өкин-бичин үчүн аваданлыглар јаратмаг, овчулуг өтмәк, бајрамлар кечирмәк, шәһәрләр, галалар учалтмаг, јер, кәј, дүнја вә кайнат һаггында илкин төсәввүрләри үмумиләшдирәрәк елми ахтарышлар апармаг вә с. ишләрдә шумерләрин сәриштәси, габилитјети, јадикарлары чох олмушдур. Әсрләр, јүзилликләр өтүб кәчсә дә, сәрһәдләр, мүнәсибәтләр дөјишсә дә, шумерләрин мәдәнијјети, онларын гојуб кәтдији јадикарлар тамамилә ләғв олмамыш, бу күнәдәк галмышдыр. Вахтилә шифаһи шәкилдә јаратдыглары нәгмә вә дастанлары сонралар "јазыја" кәчүрән шумерләр өз мәктәбләриндә онлары тәдрис өтмишләр. Мөвчуд биликләри јаймаг үчүн онлар "китаб" јаратмаға да наил олмушлар. Шумерләр јазылары гәлибләјәрәк кил лөвһәләрә кәчүрүр вә "кил китаблар" јарадырдылар. Кағыз вә гәләмин олмадыгы дөврдә биликләри јаймаг үчүн бу, ән јахшы үсул иди. Она кәрә дә шумерләрин әдәби абидәләри елә о дөврдә "сәфәрә" чыхарылып, шәһәрдән-шәһәрә апарылараг јайылып, һәтта гоншу халгларын дилләринә дә тәрчүмә олунурду. Кил лөвһәләр үзәриндә јазыдан башга онлар бәдиј төсвирләр, "шәкилләр" дә јарадырдылар вә бунларын күтләви истәһсалына наил олурдулар. Археологларын әлдә өтдикләри чохла силиндрик лөвһәләр, әслиндә бу шәкилләрин "гәлибләри" олуб, һәмин силиндрик лөвһәләри кил үзәриндә һәрәкәт өтдирмәклә јазы вә шәкилләрин үзүнү кәчүрүр, онларын "сурәтини" чыхарырдылар. Бәлә силиндрик лөвһәләрә, гәдим "мөһүрләрә" археологлар Азәрбајҗан җәзирәсиндә дә төсадүф өтмишләр.

Гәдим шумерләрин јаратдыглары әдәби абидәләрин чоху там һалда әлдә олунмамышдыр. Кичик нәғмә, ағы, өјкү, дуа вә с. шә'р парчалары һәчмчә аз олдугларына көрә даһа јахшы муһафизә олуна билмишдир. Шумерләрин мәшһур гәһрәманлыг дастанларындан бири олан "Билгамыс дастаны"нын мәтни дә там шәкилдә әлдә едилмәмишдир. Дастанын сонракы дөврләрдә аккад вә һөтт дилләринә тәрчүмә олунмуш вариантлары гисмән јахшы муһафизә олунмуш вә мүхтәлиф версијалар әсасында бәрпа едилмишдир. Тәрчүмә вариантларына хөјли "әл кәздирилмәсинә", әсәрин сүжөт хәттиндә бә'зи дәјишикликләр едилмәсинә бахмајараг, мүтәхәссисләр онун аккад вариантына даһа чох әсасланырлар. Мәһз она көрә дә дастан һаггында там тәсәввүр јаратмаг үчүн бу китабда (русчаја тәрчүмәси нәзәрдә тутулур. – Ред.) аккад вариантынын тәрчүмәси верилмишдир.

Дастанын ады онун әсас гәһрәманы Билгамысын ады илә бағлыдыр. Бир чох тәрчүмәләрдә онун әсас гәһрәманынын ады Килгамеш, Гилгамес, Вилгамес кими верилир. Сон дөврләрдә тәдгигатчылар шумер дилиндә түркдилли халглара мәхсус чохлу сөзләр тапдыгларына көрә шумер дилини түрк аиләсинә мәнсуб едирләр. Гәһрәманын ады кил лөвһәләрдән мүхтәлиф чүр охунса да, тәрчүмәләрин һамысында онун мә'насы өјнидир, јә'ни һәр шеји көрән, һәр шеји билән демәкдир. Буна әсасланан совет алими С.Ш.Чагдуров өзүнүн "Происхождении Гессериады" ("Наука" нәшријаты, Човосибирск, 1980, сәһ. 171-175) китабында "Билкә" сөзүнүн билән, биликләр топлусу вә с. сөзүндән олдуғуну әсасландырыр. Бөлә олдугда, онун Азәрбајҗан дилиндә дә һәмин мә'наны вердији ајдынлашыр. Гамес, јә'ни гамыс–һамы шөјләр, һәр шөј демәкдир. Она көрә дә тәрчүмә заманы гәһрәманын адыны мәһз Билгамыс кими вермәји даһа мәгсәдәүҗун сәјдыг. "Билгамыс дастаны" өз мәзмунуна көрә дә Азәрбајҗан фолклору, хүсусилә нағыл вә дастанлары илә сәсләнир. Бир чох халг нағылларымызда вә әфсанәләримиздә раст кәлинен јералты дүнјаја, кедәркәлмәзә, дүнјанын о башына кетмәк кими сүжөтләр, хүсусилә дирилик сују, һәјат ағачы, әбәди һәјат тапылмасы кими мотивләр бу дастанда да вардыр. Хызыр пејғәмбәр һаггындакы әфсанә Билгамыс дастаны илә чох јахындыр. Бу, тәсадүфи һал дејилдир.

Дастанын гәһрәманы Билгамыс бөјүк шәһәрләр салдырыр, икидји, гәһрәманлыгы илә шәһрәт газаныр. О өз мәрддји илә вәһши һөјванлар ичәрисиндә бој атан Енкиду илә дост олур. Онунла бирликдә Сидр мешәсинә кәдиб горхунч һумбабаны мәһв едирләр, чохлу дөјүшләрдән галиб чыхырлар. Лакин һумбабаны өлдүрдүјүнә көрә онлар танрынын гәзәбинә дүчар олурлар. Енкидуја өлүм һөкмү верилир. Билгамысын көзү өнүндә досту чан вериб өлүр. Бу һадисә Билгамысы сарсыдыр вә о, бир халг гәһрәманы кими өлүмүн өзүнә галиб кәлмәк, инсанлары онун әлиндән хилас өтмәк истәјир. Өлүмсүзлүјә чатмаг, чарә тапмаг үчүн о, узаг

бир сәфәрә чыхыр, күндоғана гәдәр јол кедир. Ахырда кедиб дун-
янын о башында, вахты илә әбәди һәјат газанмыш Утнапишти илә
көрүшүр. Утнапишти онун кәлишиндән тәәссүф едир вә ону баша
салыр ки, инсан өмрү әбәди ола билмәз, о һарадаса тамамланма-
лыдыр. Она көрә дә инсан өз сағлығында мә`налы јашамағы ба-
чармалыдыр; һејирхаһлыг етмәли, халғына хидмәт көстәрмәли,
көзәл өвладлар јетириб онлары сағлам боја-баша чатдырмалы-
дыр.

Билгамыс Утнапиштинин инсан олдуғу һалда әбәди һәјата нечә
чатдығыны сорушур. Бурада дастан ичиндә икинчи әһвалат-дастан
сөйләнилир. Утнапишти өзүнүн һәјатыны она сөйләјир. Мә`лум олур ки,
дунјаны су басанда һејирхаһ вә ел гәдри билән олдуғуна көрә танры-
лар јалныз она мәсләһәт вериб, дунја дашғыны олачағыны билди-
рирләр. Танрыларын мәсләһәти илә, о, нәһәнк кәми дүзәлтдириб,
аиләсини вә дунјадакы һејванлардан дамазлыг көтүрүр вә туфандан
сағ чыхыр. Бу марағлы сәһнәләр Билгамыс үчүн уғурсуз баша чатса
да, Утнапишти она дәнизин дибиндә олан чаванлыг чичәјинин јерини
нишан верир. Билгамыс чәтинликлә дирилик чичәјини әлдә едир, ла-
кин өзү јемир. Әсл гәһрәман кими һәрәкәт едәрәк ону өз шәһәринин
адамлары үчүн апармағы гәрәра алып. Лакин јолда илан гәфләрән
чичәји оғурлајыр, габығыны дәјишәрәк чаванлашыр, әбәди һәјат она
нәсиб олур. Бурада Билгамысын тәлеји Дәдә Горгудун тәлеји илә ја-
хынлашыр. Өлмәзлик газанмыш Дәдә Горгуд да иланын гурбаны
олур.

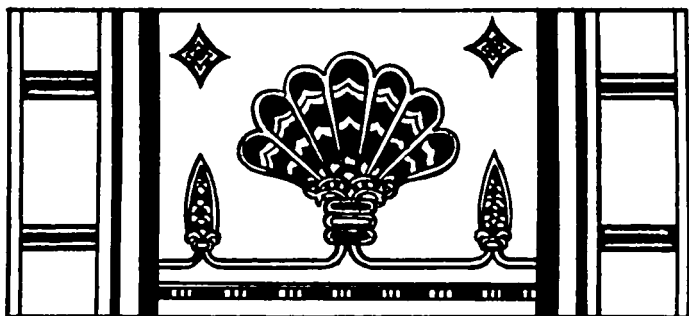
Дастандакы Утнапишти образы Төвратда тәсвир олунмуш Нуһ-
ла ејниләшдирилир. Доғрудан да, һәммин әһвалат ејни илә Нуһун
башына кәлмиш әһвалатдыр. Сон вахтлар тәдгигатчылар гејд
едирләр ки, ән гәдим шәрг китабларында, һинд дастанларында
тәсвир олунмуш Нуһ туфаны да мәнз "Билгамыс дастаны"ндан кө-
түрүлмүшдүр.

Шумерләрин тарихи вә әдәбијјаты сон дөврләрдә чох кениш өјрә-
нилир. Гәдим шәрг әдәби абидаләри чох улу кечмишләри өјрәнмәк
үчүн олдуғча марағлыдыр. Тәрчүмә заманы дастанын И.Дјаконовун
русчаја тәрчүмәсиндән ("Мән сәнә сәһрли бир сөз ачырам", "Художе-
ственнаја литература", М., 1981) истифадә олунмушдүр.

Дастанын сәтри тәрчүмәсинин һазырланмасында вә ајры-ајры
мәтнләрлә мугајисәсиндә тәрчүмәчи Елман Ағаоглу бөјүк әмәк
сәрф өтмиш, тәрмин вә адларын илкин вариантларла мугајисә-
синдә тарих елмләри доктору, проф. Ј.Јусифов бизә дәјәрли мәс-
ләһәтләр вермишдир.

Охучуларә тәгдим олунан бу китаб 1985-чи илдә "Кәнчлик"
нәшријјаты тәрәфиндән бурахылмыш мәтн әсасында һазырлан-
мыш, она чүз'и әлавәләр едилмишдир.

Исмајыл Вәлијев (Өмәроғлу)

"ҺӘР ШЕЈИ БИЛӘН АДАМЫН ДАСТАНЫ" (БИЛГАМЫС)

**Җадукәр
Син-Лике-Унниннин дилиндән
Билгамыс һаггында дастан**

І Л Ө В Һ Ә

1. ¹ Дүнјанын бу башындан, о башына долашмыш,
Дәнизләри адламыш, уҗа дағлары ашмыш.
Досту илә бирликдә дүшмәнләри һагламыш,
Мүдриклијә јетишмиш, дүнјаны дәрк еләмиш
Бир инсан һаггындадыр бизим бу дастанымыз.
- 5 О һәр сирри биләрди, о һәр шеји көрәрди,
Јери су басмасындан бизә хәбәр верәрди.
Узун јоллар долашыб, јорулуб әлдән дүшдү,
Башына кәләнләри сал бир гајәја дөјдү,
Сонра һасара алыб, адыны Урук гојду,
- 10 Мүгәддәс Еананын галасы олду Урук.
Диварлара нәзәр сал, бүрчләри дүзүм-дүзүм,
Бу чүр сәддә бәрабәр сәдд көрмәз әсла көзүн.
Кечмишин јадикары, бу гәдим дивара бах,
Иштарын мәнзилинә — Еанаја кәл чыхаг.

- 15 Неч кәләчәк шаһлар да тикә билмәз бу саяг.
Чых Урук галасынын дивары үстә јери,
Кәр өзүлү нечәдир, нечәдир кәрпичләри.
Дивар бишмиш кәрпичдән бәрк һөрүлүб баша-баш,
Једди мүдрикми гојуб галанын һиминә даш?
О [бүтүн инсанлардан] әзәмәтли, учадыр.

(Бундан сонра отуз мисра чатышмыр)

- II. 1 О инсандыр, јарыдан чоху танрыдыр анчаг,
Неч кәс она тај олмаз—онун көркәминә бах!

(Бундан сонра дөрд мисра чатышмыр)

- 7 Урукун диварыны одур учалдан белә
Чылғынлыгда, гүввәдә охшајыр гызмыш кәлә,
Дөјүшдә јарағынын јох тајы-бәрабәри,
- 10 Тәбил сәсләнән кими ојаныр икидләри —
Сычрајыр јатағындан Урукун әрәнләри:
"Аталарын јурдунда оғул гојмаз Билгамыс
Өзү өз башына о кечә-күндүз ачар иш.
О һасарлы Урукун каһиними Билгамыс?
- 15 Урук оғулларынын каһини тәк бирди о,
Әзәмәтли, шөһрәтли һәр шејә гадирди о.
Гојмаз ки, аналарын кәлинләри дул галсын
Оғуллары далынча узанан бош јол галсын".
Онларын килејини ешидирди танрылар.
Көјләрдән дејирдиләр, еј улу һөкмдар,
- 20 "Сән икид јаратмышсан, охшајыр гызмыш кәлә,
Дөјүшдә силаһынын јох тајы-бәрабәри,
Тәбил сәсләнән кими ојаныр икидләри!
Сычрајыр јатағындан Урукун әрәнләри
- 23 "Аталарын јурдунда оғул гојмаз Билгамыс
23a Өзү өз башына о кечә-күндүз ачар иш.
О һасарлы Урукун каһиними Билгамыс?
- 25 Урук оғулларынын каһини тәк бирди о,
Әзәмәтли, шөһрәтли, һәр шејә гадирди о.
Гојмаз ки, аналарын кәлинләри дул галсын
Оғуллары далынча узанан бош јол галсын".
Чох заман бу килеји Ану да ешидәрди.

- 30 Аруруну пәнаһа чағырардылар онлар,
30а "Аруру, Билгамысы бу чүр жаратмысан сән.
31 Бир икид дә жарат ки, күчдә олсун она тән.
31а Бир-биријлә гој онлар һәмишә жарышсынлар
Урук да тамаша едиб, бир аз ејни ачылсын".
33 Аруру ешидәрәк онларын сөзләрини
33а Өз гәлбиндә жаратды Анунун бәнзәрини
О јујуб әлләрини...
34а Килдән бир шеј јоғуруб, көјләрдән јерә атды,
35 Гүввәтли бир гәһрәман—Енкидуну јаратды.
35а Кечәјары төрәјән Нинурта дөјүшчүсү
36 Јун кими галын түклә бәдәни өртүлмүшдү
36а Гадын кими башында узун сачлары варды.
37 Сачынын һәр чәнкәси сүнбүл кими сых иди,
38 Адамлардан узагды, хәбәрсизди дүнјадан.
38а Шөһрәтли Сумукантәк кејими варды онун,
Чүјүрләрә гошулуб чөлләрдә от јејирди.
- 40 Вәһшиләрлә бирликдә о да су үстә кәлир,
О да јыртычыларла су ичиб шәнләнирди.
Инсанды: балыгчыјды, һәм дә маһир овчујду.
Суватларын мәскәни мәскәни иди онун.
Биринчи, һәм икинчи, һәм дә үчүнчү күнү.
44а Суватларын мәскәни мәскәни иди онун.
- 45 Бир овчу көрдү ону, тамам рәнки дәјишди.
Јығыб мал-гарасыны евинә јола дүшдү.
Дәһшәтә кәлди, сусду, дили тутулду онун
Үрәјини гәм үздү, гәлбини өртдү булуд.
Бу кәдәр лап ишләди илијинәчән онун.
50 Јол кәлиб јорғун дүшмүш јолчуја бәнзәди о.

III. 1 Овчу хәбәр кәтириб, атасына сөјләди:
"Ата, дағлардан енмиш, бир икид киши кәлмиш,
Бүтүн елдә о әрин әлләринә тај олмаз
Көјдән дүшмүш даш кими чох ағырды әлләри
Бүтүн дағлары кәзир, вејилләнир, долашыр,

5 һәмишә вәһшиләрлә суватлара јанашыр.
О һәмишә јолуну суларын үстә салыр.
Горхурам јахынлашам, чүр`әтим чатмыр мәним!
Мән гујулар газырам, о долдурур онлары,

10 Мән тәләләр гурурам, о дағыдыр онлары,
Чөлүн вәһшиләрини чыхарыр о әлимдән,
Имкан вермир ов тутам дүнјанын чөлләриндән".

Атасы да үз тутуб она белә сөйләди:
"Оғул балам, Билгамыс јашајыр о Урукда.

15 Ондан күчлү, гүдрәтли адам јохдур дүнјада.
16 Бүтүн елдә таныныр, гүдрәтлидир әлләри,
16a Көјдән дүшмүш даш кими чох ағырдыр әлләри!
Кет она үз туткунан,
Даныш һәмин адамын гүдрәтиндән, күчүндән,
О сәнә шәһвәт долу көзәл гадын верәчәк.

20 Јенсә һәмин адамы јалныз гадын јенәчәк.
Вәһшиләри су үстә о апаран заманда
Гој о гадын сојунсун о әрин габағында.
О, гадыны көрәнтәк она јахынлашачаг.
Буну көрән вәһшиләр ондан узаглашачаг".

25 Овчу өз атасынын сөзләрини ешитди,
Јолланды, Билгамысла көрүшмәк үчүн кетди.
Јол алды, аддым атды бирбаш Урука сары.
Билгамысын өнүндә дуруб сөзә башлады:
"Уча дағлардан ениб, бир икид киши кәлмиш,

30 Бүтүн елдә о әрин әлләринә тај олмаз.
Көјдән дүшмүш даш кими чох ағырдыр әлләри
Бүтүн дағлары кәзир, вејилләнир, долашыр,
Һәмишә вәһшиләрлә суватлара јанашыр.
О һәмишә јолуну суларын үстә салыр.

35 Горхурам јахынлашам, чүр`әтим чатмыр мәним,
Мән гујулар газырам, о долдурур онлары,
Мән тәләләр гурурам о дағыдыр онлары.
Чөлүн вәһшиләрини чыхарыр о әлимдән
Имкан вермир ов тутам дүнјанын чөлләриндән".

40 Билгамыс гулаг асыб сонра деди овчуја.
"Кет, шәһвәтли Шамхаты көтүр өзүнлә апар.
Вәһшиләри су үстә о суваран заманда,
О гадыны көрәнтәк, она јахынлашачаг,

- 45 Буну көрән вәһшиләр ондан узаглашачаг".
Овчу кедиб Шамхаты өзү илә апарды,
Жола чыхыб бирбаша доҗма јерләрә варды.
Үч күндән сонра онлар һәмин јерә кәлдиләр.
Овчујла һәмин гадын ордача кизләндиләр.
Бир-ики күн сәбрлә дајаныб көзләдиләр.
Вәһшиләр су үстүнә будур ениб кәлирләр,
- IV. ¹ Јыртычылар ојнајыб су илә шәнләнирләр,
Вәтәни дағлар олан Енкиду да онларла,
Бир кәзир аһуларла, гидаланыр отларла
Вәһшиләрлә бирликдә о да су үстә кәлир,
- 5 О да јыртычыларла су ичәрәк шәнләнир.
Шамхат бурада көрдү инсанла вәһшиләри
Галын чөлләрдән чыхыб кәлмиш о горхунч әри.
Овчу деди ки, "Шамхат! Тез ол ач өз гојнуну,
Ағ бәдәнини кәстәр, сәһрлә тезчә ону.
О сәни көрән кими јанына кәләсидир.
- 10 Чәкинмә, горхма ондан нәфсини гәбул елә.
Сојун палтарларыны, гој кирсин ағушуна!
Ону әјләндир, зөвг вер, сән бу ишдә маһирсән.
Онунла бир бој атан вәһшиләр јадлашачаг,
- 15 Күчлү бир еһтирасла о сәнә сармашачаг".
Шамхат дөшүнү ачды, бәдәнини кәстәрди,
Нәфсини гәбул едиб, онун гојнуна кирди—
Сојунду палтарыны, о кирди ағушуна.
Гадын она зөвг верди, о бу ишдә маһирди.
- 20 Әр икид еһтирасла она бәрк-бәрк сарылды
21 Алты, једди күн кечди, һәмин јәва гадындан
21a Енкиду әл чәкмәдән, арамсыз ләззәт алды.
Нәвазишдән дојараг
О вәһшиләр сәмтә үз тутуб кедән заман
Енкидуну көрәнтәк үз дөндәрди вәһшиләр.
- 25 Чөл һејванлары онун чисминдән јан гачдылар.
Енкиду чәлд сычрады, чаны зәифләмишди,
Ајағы јеримирди, вәһшиләрсә кетмишди.
Билди әввәлки кими, гача билмәз јериндән.
Ағлы кәлди башына, фикирләшди дәриндән —

- 30 Кæлиб жава гадынын гаршысында диз чөкдү,
О шәһвәтли гадынын сифәтинә көз дикди.
Көрсүн нә сөйләјәчәк, гуаглаары сәсдәдир.
Гадын сөзә башлајыб Енкидујә сөйләди:
"Сән гәшәнксән, Енкиду, танрыја бәрабәрсән
- 35 Нијә вәһшиләр илә бу чөлләрдә кәзирсән?
Кәл сәни апарым мән, о һасарлы Урука —
О јарашыглы евә, Анунун мәскәнинә.
Билгамысын һүнәрлә, гоч кими икидләрә
Гүдрәтини кәстәриб мәскән салдығы јерә".
- 40 Сөйләди ки, бу хәбәр онун јатыр гәлбинә,
Онун мүдрик үрәји дост ахтарыр өзүнә.
Енкиду о шәһвәтли гадына белә деди:
"Кәл, Шамхат, мәни апар, апар мәни ораја
О мүгәддәс мәнзилә, Анунун мәскәнинә
- 45 Билгамысын һүнәрлә, гоч кими икидләрә
Гүдрәтини кәстәриб мәскән салдығы јерә.
- V. ¹ Урукда һарај саллам, мәним күч, гүдрәтим вар
Чөлдә доғуланларын гүввәси дә чох олар!"
"Кедәк, Енкиду, кедәк, Урука тут үзүнү,
- 5 Билгамыс олан јерин мән билирәм јолуну.
Кедәк, Енкиду, кедәк, о һасарлы Урука —
О јерә ки, адамлар шух кәјимлә өјүнүр.
О јерә ки, һәр күнү, тоја, бајрама дөнүр.
О јерә ки, учалар арфанын, синчин сәси,
- 10 Шәһвәтли гадынларын сонсуздур әјләнчәси.
Ширин еһтираслары, мин бир сөвинч вә`д едир.
Бөјүк адамлары да кечә јериндән едир.
Енкиду, көрмәмисән сән һәјатын дадыны,
Әзабкеш Билгамысын сонсуз истә`дадыны.
- 15 Сән бир она нәзәр сал, үзүнә диггәт јетир,
О мәрддир, әр күчүлә көзәлдир, гүдрәтлидир.
Онун вар көвдәсиндән јалныз еһтирас јағыр.
О сәндән һејбәтлидир, һәм күчлүдүр, һәм ағыр.
Кечә-күндүз билмир о, динчлик, отурмаг нәдир!

- 20 Сән өз чылгынлыгыны кэл, Енкиду, әлә, ал,
Ону Шамаш да сефир, Ану, Еллил, Еја да,
Она ағыл бәхш едиб Аллаһлар дәрја бојда.
Сән дагдан енмәмишдән, кәлмәмишдән бураја
О Урукда Билгамыс, сәни јухуда көрмүш.
- 25 Ојанараг Билгамыс, јухусуну јозмушду.
25а Анасына демишди:
"Мәним анам, бу кечә јуху көрдүм јатанда
Көрдүм улдузлар дәјир көзүмә асиманда.
Елә бил даш дүшдү көјдән мәним башыма,
Ону јердән көтүрдүм, көрдүм ағырды мөндән.
- 30 Силкәләмәк истәдим, тәрпәнмәди јериндән.
Галхды онун үстүнә бүтүн Урук дијары
Чамаат еллик илә јериди она сары.
Дөврәјә алды ону әр икидләр һәр јандан
- 35 Јолдашларым өпдүләр онун ајагларындан.
Севкилим кими севиб ону басдым бағрыма
Сонра ону кәтирдим ајағына мән сәнин,
Ону мәнә тај тутдун, мәнә бәрәбәр дедин."
- 40 Билгамысын анасы — мүдриг гадын сөјләди:
Көјләрдә улдуз кими көзләринә саташан,
Бир даш кими көјләрдән сәнин үстүнә дүшән
Сән јердән галдырдығын, сәндән дә ағыр олан,
Силкәләмәк истәјиб, тәрпәдә билмәдијин,
- 47 Севкили гадын кими өз бағрына басдығын,
46 Сонра да ајағыма кәтирдијин о инсан,
45 Сәнә бәрәбәр билиб, тај билдијим о инсан
- VI. ¹ Күчлү бир һәмкарындыр, достун, хиласкарындыр,
Бүтүн елдә о әрин әлләринә тај олмаз.
Көјдән дүшмүш даш кими чох ағырды әлләри,
Севкилин кими ону бағрына басачагсан,
Үрәқдән севәчәксән.
- 5 О сәнинлә дост олуб, сәни тәрк етмәјәчәк —
Көрдүјүн о јухунун бах беләдир јозуму".
Өз доғма анасына Билгамыс белә деди:

"Мәним анам, мән женә јатанда јуху көрдүм.
Көрдүм Урукда јерә бир балта дүшүб, һамы
дөврәсинә јығылыб:

10 Галхыб ајаға дурмуш, бүтүн Урук дијары
11 Чамаат еллик илә јеријир она сары.
12 Дәстә-дәстә ахышыр, һамы кәлиб јығылыр.
13 Севкилим кими севиб ону басдым бағрыма,
14 Сонра ону кәтирдим ајағына мән сәнин

15 Ону мәнә тај тутуб, мәнә бәрабәр дедин".
Билгамысын анасы — Нинсун беләчә деди:

20 "Бах, о балта јеринә сән бир адам көрмүсән,
Севкилин кими ону басачагсан бағрына.
Ону сәнә тај билиб бәрабәр тутачағам,
Дедим ки, о олачаг достун вә хиласкарын.
Бүтүн елдә о әрин әлләринә тај олмаз.
Көјдән дүшмүш даш кими чох ағырды әлләри".
Билгамыс анасына деди:

25 "Еллил бујурубдуса — кәрәк өјүдчүм олсун,
Гој елә јахын достум олсун мәним өјүдчүм.
Мән дә ки, өз достумун өјүдчүсү оларам".
Белә јозду о өзү өзүнүн јухусуну".
29-30 Енкидуја данышды Шамхат бу һадисәни,
Сонраса башладылар севишмәјә.

II ЛӨВҺӘ

"Ниневия" вариантында лөвһәнин эввәлиндә, үзәриндә миhi jазы олан хырда гырыглар нәзәрә алынмазса, жүз отуз бешәдәк сәтир чатышмыр, һәмин мисралар "Гәдим Бабил версиясы"нда "Пәнсилванија лөвһәси" адланыр вә ашағыдакы кими верилән бир эпизоддан ибарәтдир:

- II. 17 "Ајаға дур, Енкиду, сәни апарачағам
Еана мә`бәдинә, Анунун мәскәнинә.
О јердә ки, Билгамыс шөһрәтә, ада чатмыш
20-21 Өзүн кими сән ону севәчәксән үрәкдән
22-23 Галх торпагдан ајаға, дур чобан јатағындан!"
24 Бу сөзләри ешитди, батды онун ағлына,
25-26 Гадынын мәсләһәти чох тә`сир етди она.
27-28 Парча чырыб бир гырыг Енкидуну кејдирди
29-30 Сонра бир аз парчајла о өзү дә кејинди.
31-32 Ушаг кими әлиндән тутуб ону апарды
33-34 Чобан дүшәркәсинә, мал-гара ағылына.
35 Чобанлар дөрд тәрәфдән онлары дөврәләди,
а Она ишарә едиб бир-биринә дедиләр:
б "Бу икид көркәмчә дә Билгамыса бәнзәјир,
в Боју ондан көдәксә, мөһкәмдир сүмүкләри
г Бу дүздүр ки, Енкиду чөлләрдә доғулмушдур.
д Бүтүн елдә о әрин әлләринә тај олмаз,
е Көјдән дүшмүш даш кими чох ағырдыр әлләри.

II. III. 1-2 О вавили һејванларыи дашундән сүд әммишдир!"
3 Һузасан һезроһкаш Гезроһкаш дүд бләксән
Габағына доғулмуш сүфрәдәки чәрә

4-5 О һејрәтлә бојланыр, көзүнү дөјә-дөјә,
 6-7 О һәлә адам кими чөрәк јемәји билмир,
 8-9 Өјрәтмәјибләр ону — сикера ичә билмир.
 10-11 Јава гадын сөз ачыб, Енкидуја дејир ки:
 12-13 "Чөрәқдән је, Енкиду, бу, һәјат не`мәтидир,
 14 Сикера ичкинән сән, о, дүнја гисмәтидир".
 15-16 Енкиду дојаначан, о ки вар чөрәк једи.
 17-18 Үстүндән једди күјүм сикерадан килләтди.
 19 Онун руһу ојнады, бејни тамам ачылды,
 20-21 Гәлбинә севинч долду, чөһрәсини нур алды.
 22-23 Әлләрини көздирди сых түклү бәдәниндә.
 24-25 Зейтун јағы сүртүб о, бәнзәди инсанлара,
 26-27 Әјнинә палтар кејди бәнзәди икидләрә.
 28-29 Јараг-јасаг көтүрүб дөјүшдү ширләр илә —
 30 Нараһатлығы кетди кечәләр чобанларын.
 31-32 Асланлара күч кәлди, дил тапды гурдла о,
 33 Баш чобанлар динчәлиб кетмишдиләр јухуја,
 34-35 Енкиду кешик чәкир, көмәк едир онлара
 36-37 [.....]

II. ⁶ Хәбәр чатды һасарлы Урукда Билгамыса.

("Гәдим Бабил версијасы"на көрә бу јердән тәхминән беш-алты мисра чатышмыр)

IV. ⁹ Һәмин јава гадынла кеф чәкәндә Енкиду
 10-11 Бир дә бахыб көрдү ки, бир адам вар өнүндә,
 12 Јава гадына деди:
 13 "Шамхат, гов бу адамы!
 14-15 О нијә кәлиб бура? Де көрүм нәдир ады!"
 16 Јава гадын сәсләди
 17 Јахын кәлиб, сонра да кери дөнән адамы:
 18-19 "Икид, јолун һарадыр? Де нијә тәләсирсән?"
 20-21 О адам ағыз ачыб Енкидуја сөјләди:
 22 "Никаһ аранкаһына чағырмышдылар мәни,
 23-24 Лакин бизә гисмәтдир бөјүкләрә баш әјмәк!
 25 Шәһәрдә сәбәтләри кәрпичлә долдурурлар.
 26 Јем вермәк тапшырылыб бүтүн күләјәнләрә.
 27 Тәк һасарлы Урукун шаһына гисмәт олур;
 28 Онунчүн ачыг олур јалныз һәрәмханалар.
 29 Тәк һасарлы Урукда шаһа гисмәтди бунлар.

- 30-31 Онунчүн ачыг олур жалныз һәрәмханалар.
 32 О орада әйләнир өз кәлин арвадыҗла!
 33-34 Бу белә олур, дејим, белә дә олачагдыр.
 35 Танрылар гәрар вериб бу чүр дә галачагдыр.
 36-37 Көбәји кәсиләндән она бу һөкм верилмиш!"
 38-39 Бу сөзләри динләјиб онун рәнки агарды.

(Бешә гәдәр мисра чатышмыр).

V. 7-8 Өндә Енкиду кедир, далысынча да Шамхат

(Бундан сонра әсас "Ниневия версиясы"ндан бир парча галмышдыр)

- II. 35 Кәлиб чыхды Енкиду о һасарлы Урука
 36 "Отуз пәһләван кәлсин, дөјүшәрәм, — деди, — мән!"
 37 Никаһ өвинә кедән јолу кәсди һәр јердән.
 38 Онун үстүнә галхды бүтүн Урук дијары,
 39 Чамаат еллик илә јериди она сары.
 40 Дәстә-дәстә ахышды, һамы кәлиб јығышды.
 41 Дөврәјә алды ону әр икидләр һәр јердән.
 42 Ушаг кими өпдүләр онун ајагларындан:
 43 "Бу күндән јанымыза көзәл бир икид кәлиб!"
 44 О кечә Ишхар үчүн јатаг һазырланмышды,
 45 Лакин о Билгамыса танрытәк рәгиб кәлди,
 46 Кәсди һәрәмханада гапыны ајағыјла;
 47 Енкиду гапылары гојмады ки, ачыла,
 48 Гојмады ки, Билгамыс ораја төшриф гыла.
 49 Никаһ һәрәмханасы өнүндә туташдылар,
 50 Күчәдә, өнли јолда дөјүшә башладылар,
 Дәһлизләр јерә чөкдү, силкәләнди диварлар

- VI. 24-25 Билгамыс дизи үстә әјилиб өнди јерә
 26-27 һирсини күчлә боғду, өзүнү алды әлә
 28-30 Үрәји сојујанда Енкиду деди белә:
 31-32 "Сәни јалныз бу чүрә
 33-34 Галаларын чамышы Нинсун доға биләрди".
 35 Әр икидләр ичиндә башын ујадыр сәнин
 36-37 Инсанлара шаһлығы Еллил һөкм вериб сәнә!"

*(“Ниневия версиясы”нда II пәвһәнин бундан сонракы мәтниндән јалныз чүзи парчалар галмышдыр:
 бирчә бурасы адыңдыр ки, Билгамыс өз достуну анасы
 Нинсунун јанына апарыр):*

III. 43 Бүтүн елдә о әрин әлләринә тај олмаз,
 Көйдән дүшмүш даш кими, чох ағырды әлләри!
 45 Хејир-дуа вер она, гој мәнә гардаш олсун".
 46-47 Билгамысын анасы, чамышабәнзәр Нинсун
 48 Сөз ачараг чәнжавәр Билгамыса сөјләди:
 49 "Мәним оғлум [.....]
 50 Ағырдыр [.....]"

VI. 1 Билгамыс да сөз ачыб анасына деди ки:
 [.....]
 Гапыја јахынлашыб мәнә күчүн көстәрди,
 Чылғынлығыма көрә мәним дәрсими верди.

5 Енкидунун нә досту, нә дә ки, анасы вар,
 һеч заман гырхылмајыб башындакы бу сачлар.
 О чөлләрдә доғулуб, она тај тапмаг олмаз"
 Енкиду динләјәндә онун бу сөһбәтини
 Гәлбинә гәһәр долду, кәдәрләниб ағлады.

10 Јашармыш көзләриндән јашы күчлә сахлады:
 Бош-бекар отурмагдан күчләри азалырды.
 Бир-биринә сарыныб, отурдулар јанашы,

13 Гучаглајар бу чүрә доғма гардаш-гардашы.

*(Мәзмунун давамы "Гәдим Бабил версијасы"нын Јел лөвһәси адланан
 III лөвһәси әсасында бәрпа олуна биләр.)*

II. 32-33 Билгамыс јерә бахыб, Енкидуја сөјләди:
 34-35 "Нијә јаш илә долуб, гәм јағыр көзләриндән,
 36-37 Үрәјин кәдәрләниб, ачы көкс өтүрүрсән?"
 38-39 Енкиду ағзын ачыб Билгамыса сөјләјир:
 40-41 "Достум, гәһәрләнмишәм, гәм тутуб боғазымы,
 42-43 Бош-бекар отурмушам, итир күчүм-гүввәтим".
 44-45 Билгамыс сөһбәт ачыб, Енкидуја сөјләди.

III. 1-2 "Достум, бурдан узагда, Ливан дағлары вардыр.
 3-4 Сидр мешәси илә өртүлүдүр о дағлар.
 5 О мешәдә чох залым бир һумбаба јашајыр.

6 Кәл бир күн әлбир олаг, кедәк ону өлдүрәк,
 7 Дүнјада нә пис көз вар, шәр очаг вар сөндүрәк.
 8-9 О дағлары бүрүжән Сидри кәрәк мән ғырам,
 10-11 Өзүмә ад газаныб, шөһрәtimi галдырам".
 12-13 Енкиду чавабында Билгамыса сөjlәjир:
 14 "Достум, бир заманлар мән дағлары долашанда,
 15 Вәһшиләрлә бирликдә мешәләри ашанда
 16 Көрмүшдүм, о мешәнин дөрд јанында хәндәк вар.
 17 О мешәнин ичинә мәкәр кирмәкми олар?
 18 Һумбаба дәһшәтлидир, сәси туфандыр онун,
 19 Ағзындан алов чыхыр, нәфәси гандыр онун!
 20 Нәдән бу чәтин ишә киришмәк истәjирсән?
 23-24 Һумбабанын јурдунда дөјүшмәк истәjирсән?"
 25-26 Билгамыс Енкидуја сөз ачыб белә деди:
 27 "Достум, Сидр дағына чыхмаг истәjирәм мән
 28 Һумбаба мешәсинә галхмаг истәjирәм мән,

(Ики-үч мисра чатышмыр)

33 Дөјүш балтасыны мән асарам кәмәримдән.
 34-35 Сән далымча кәләрсән, мән өндә кедәчәјәм!"
 36-37 Енкиду да бу заман Билгамыса сөjlәди:
 40-41 Онун һамиси, танры Веер бизи көрмәјә
 42 Һумбабаја, Шамашын өзү гүввәт верибдир,
 43 Танры Аддунун өзү она мәрдлик көндәриб.
 44 [.....]

V. ¹ Сидр мешәләрини горуја билсин дејә
 Еллил горхунчлуг вериб, зәһм вериб Һумбабаја.
 Ағзындан алов чыхыр, нәфәси гандыр онун!
 4 Дејирләр о мешәјә кедән јол чох ағырдыр.
 4a О мешәнин ичинә мәкәр кирмәкми олар?
 5 Сидр мешәләрини горуја билсин дејә
 5a Еллил горхунчлуг вериб, зәһм вериб Һумбабаја,
 О мешәјә кирәнин әл-ајағы бошалыр".

(“Јел лөвһәси”нин мәтни давам едир.).

IV. ³⁻⁴ Билгамыс сөһбәт ачыб, Енкидуја сөjlәди:
 5 "Достум, уча көjlәрә ким галхыб, ким учалыб?
 6 Кимләр күнәшә чатыб аллаһлардан савајы,

7 Инсан исә бу күн вар, сабаһ јох.
 8 О нејләсә әбәсди, күләк алыб апарыр,
 9 Сәни елә индидән өлүм горхусу алыр.
 10 Бәс һаны икидлијин, чәсарәтин бәс һаны?
 11-12 "Мән габагда кедәчәм, сән архадан декинән:
 "горхма, ирәли вар!"
 13 Мәһв олсам гәм јемәјин, дүнјада адым галар.
 14-15 Дејәрләр ки: "Билгамыс залым һумбаба илә
 дејүшләрә атылды!"
 16 Будур, мәним евимдә тәзә ушаг доғулур,
 17 "Атамдан даныш" дејә , јанына кәлир бир күн:
 18 [.....]
 19 "Ким олмуш мәним атам, сәнин достун" – сорушар.
 20 Онда сән данышарсан, мәним руһум шад олар.
 21 [.....]
 22 Инди сән бу сөзүнлә мәни гәмләндирирсән.
 23-24 О дағлары бүрүјән Сидри кәрәк мән гырам,
 25 Өзүмә ад газаныб, шөһрәtimi артырам.
 26 Достум, мән усталара бијар бујурачағам:
 27 Гој онлар јолумуза силаһлар дүзәлтсинләр.
 28 Онлар усталара бијар вердиләр.
 29 Усталар јығышдылар,
 Мәшвәрәт еләдиләр.
 30 Нәһәнк әмудлар төкүб,
 31 Үч талантлыг¹ балталар
 32 Хәнчәрләр дүзәлтдиләр,
 33 Ики талантлыг бычаг төкүб һазырладылар.
 34 Тијәләрин һәр ағзы отуз миналыг² иди,
 35 Хәнчәрләрин дәстәси отуз миналыг гызыл.
 36 Билгамысла Енкиду һәр бири он талантлыг
 силаһла јүкләнмишди.
 37 Урук гапыларындан једди гыфыл ачылды,
 38 Чамаат бу сәфәрдән хәбәр тутуб јығылды,
 39 Урукун күчәләри адам әлиндән тыхды.
 40 Билгамыс чамаатын өнүнә чыхды.
 41-42 һасарлы Урук әһли јерә чөкүб отурду:
 Билгамыс чамаата сөзләрини бујурду:
 44 "Ешидин, еј һасарлы Урукун аһыллары,

¹ Т а л а н т - гәдим пул ваһиди.

² М и н , м и н а - гәдим чәки ваһиди.

45

Ешидин, еј һасарлы Урук халгы, ешидин.

V. ¹

Көрүн Билгамыс сизә нә дејәчәк, ешидин:

"Өлкәләр горхузаны мән көрмәк истәјирәм.

Ону Сидр мешәсиндә өлдүрмәк истәјирәм.

4-5 Гој дүнја ешитсин ки, мән — Урукун өвлады
һансы күчә гадирәм.

6 О дағлары бүрүјән Сидри кәрәк мән ғырам,

7 Өзүмә ад газаныб, шөһрәtimi артырам!"

8 О һасарлы Урукун башбилән аһыллары

9 Билгамыса белә бир нитглә чаваб вердиләр:

10 "Сән кәнч олдуғун үчүн, өзүнә һагт верирсән,

11 һеч өзүн дә билмирсән нечә бир иш көрүрсән!

12 Билирик һумбабанын һејбәтли көркәми вар,

13 Онун силаһыны бәс, сөјлә, ким дәф едәчәк?

14 Мешәнин дөрд јанына дәрин хәндәк газылыб

15 һеч о олан мешәнин ичинә кирмәк олар?

16 һумбаба дәһшәтлидир, сәси туфандыр онун,

17 Ағзындан алов чыхыр, нәфәси гандыр онун!

18 Нәдән бу чәтин ишә киришмәк истәјирсән?

19 һумбабајла јурдунда дејүшмәк истәјирсән?

20 Билгамыс адамларын динләди сөзләрини,

21 Күләрәк, өз достуна зилләди көзләрини:

22 "Кәл достум, нә дејирәм, инди гулаг ас, дајан,

23 "Елә мәним өзүм дә ондан горхурам јаман.

24 Онунчун мешәјә кәл биз бирликдә кедәк

25-26 Горху кәлмәсин дејә ону биркә өлдүрәк!"

27 Урук ағсагаллары Билгамыса дедиләр:

28-29 "[.]

30 [.]

31-32 Илаһән сәннән кетсин, танры һифз етсин сәни

33 Гој ән уғурлу јоллар сәни ора апарсын,

34 Гој јоллар сәни бир дә бу Урука гајтарсын!"

35 Билгамыс диз чөкәрәк Шамашын гаршысында

36 Деди: "Мән бу сөзләри чох диггәтлә ешитдим,

37 Онунчүн дә Шамаша мән белә сәчдә етдим:

38 Гој илаһи бу јолда һәјатымы һифз етсин,

39 Бир дэ мәни Урукун галасына јетирсин,
40 Бу јолда сән кәлкәни үстүмдән әскик етмә!"

*("Гәдим Бабил версијасы"нда бундан сонра бир нечә
дағылмыш мисра кәлир.*

*Онлара әсасән куман етмәк олар ки, гәһрәманларын
фал ачмасына Шамаш икибашлы чаваб вермишдир.)*

46-47 Габагчадан верилән хәбәри динләдикдә
48 [. . . .] о, отуруб ағлады,

VI. ¹ Јаш ахды Билгамысын о дәмдә көзләриндән:
2 Бир јола чыхырам ки, неч ајағым дәјмәмиш,
3 Бир јолдур ки, јурдум да һәлә ону көрмәмиш.
4 Бир күн мән өз хошума

5 Белә сәфәрә чыхыб, зәфәрлә дә гајытсам,
6 Онда сәнә, еј Шамаш, дуачы оларам мән.
7 Бүтүн бүтләринә мән кәлиб дәхил дүшәрәм".
8 Онун өнүнә һәр чүр јараг-јасаг гојдулар –
9 Әмуд, јекә хәнчәрләр,
10-11 Јајыны вә охданы вердиләр әлләринә.
12-13 О, әмуду кетүрдү, охданы да долдурду.
14 Аншан јајыны алаб, күрәјинә апарды.

15 Хәнчәрләри кәмәрә кечирдиләр икидләр,
16 Јола һазырлашдылар

*(Бундан сонра ики ајдын олмајан сәтир кәлир:
даһа сонра ики сәтир кәлир ки,
бунлар "Ниневия версијасы"нын*

III ләвһәсиндәки һифз олунмамыш биринчи мисраја ујғундур).

III ЛӨВҢӘ

- VI. ¹⁹ Ел ағсаггаллары она хејир-дуа вердиләр,
²⁰ Билгамыса јол үчүн нәсиһәт еләдиләр:
² "Билгамыс, өз күчүнә чох да архајын олма,
³ Үздән лагејд ол сән, күчлү зәрбә вур амма.
⁴ һәмишә өндә кедән јолдашыны горујар,

⁵ Биринчи чығыр ачан өз достуна јол ачар.
Сәндән габагда кетсин гој Енкиду кедәндә,
Сидрә кедән јолу о сәндән јахшы билир.
О дејүшдә чох олуб, вурушмада маһирди,
Енкиду, гору ону, гору өз достуну сән

¹⁰ Сән ону гучағында хәндәкләрдән кеч апар,
Биз сәнә тапшырырыг шаһы — беләдир гәрар
Гајыданда сән бизә сағ-саламат вер ону.
¹³⁻¹⁴ Билгамыс сөһбәт ачыб Енкидуја сөјләди:

¹⁵ "Достум, кәл Екалмахдан јолумузу салаг биз,
Шаһ анасы Нинсунун һүзуруна бујураг
Бөјүк Нинсун мүдриқдир, һәр шејдән хәбәрдарды,
Бизә мәсләһәт верәр, доғру јол көстәрәр о"
Әл-әлә тутуб достлар — Билгамысла Енкиду

²⁰ Екалмаха кетдиләр.
Билгамыс дахил олду шаһ анасы мүлкүнә:

"Нинсун, чыхачагам мән чәтин, узаг жүрүшө –
һумбаба олан јерә.

25 Неч бәләд олмадығым бир саваша кедирәм
Неч бәләд олмадығым бир јола чыхырам мән.
"Нечә ки, мән кедирәм, керијә дөнмәмишәм,
Нечә ки, мән чатмамышам Сидр мешәләринә,
О залым һумбабаны нечә ки, әзмәмишәм,

30 Нечә ки, шәр ишләри дүнјадан силмәмишәм
Сән гамәтинә лајиг көзәл палтарлардан кеј,
Шамашын шәрәфинә гаршына бухурдан гој!"
Билгамысын јанығлы нитгинә гулаг асан
Шаһ анасы Нинсунун гәлбини губар алды.

II. 1 Нинсун дөнүб өзүнү арамханаја салды.
Сабунлу көкләр илә бәденини јуду о.
Өз гамәтинә лајиг көзәл палтар кејди о.
Синәсинә јарашан бојунбағы да салды
Белинә гуршаг вуруб, башына тач гојду о.

5 Икидләрин ардынча бир чам тәмиз су атды.
Пилләләрлә чыхыб о евин дамына галхды,
Галхыб тә`риф деди о
Шамашын шәрәфинә,
Әлини көјә тутду, ун гурбаны гојду о,
Шамашын шәрәфинә.

10 "Нијә бир оғул вердин мәнә сән Билгамыс тәк,
10а Нијә онун көксүнә гојдун нараһат үрәк.
Ојатмасын јериндән, о, јолдан галмајачаг,
һумбабанын далынча чәтин јола кедәчәк.
Неч бәләд олмадығы бир саваша кирәчәк
Неч бәләд олмадығы бир јол илә кедәчәк.

15 Нә гәдәр ки, кедәчәк, керијә дөнмәјәчәк,
Нечә ки, о чатмајыб Сидр мешәләринә,
О залым һумбабаны нечә ки, мәһв етмәјиб,
Јер үзүндән нечә ки, шәр гүввәни силмәјиб,
Вахтын јетишдијини акаһ етдијин заман

20 Сәнин јадына салсын горхмадан Аја-кәлин
Ахшамлар динчлик үчүн евинә чәкиләркән
Кечә кешикчиләрә тапшырарсан ону сән".

(Сонра дохсанадәк сәтир чатышмыр).

IV. 15 Бухурданы сөндүрдү, гуртарды ибадәти,
Енкидуну чагырыб она белә сөйләди:
"Енкиду, еј гүдрәтли, еј мәним доғмадығым!

8-19 Танры үчүн гурбанлыг каһинләр, гызлар илә

20 Мән сәни Билгамыса сирдаш е`лан етмишәм".
Чыхарыб Енкидунун бојнуна тилсим асды.
Танрынын арвадлары она әл узатдылар,
Гызлар да үрәкдән она дуа етдиләр.
"Енкидујам! Билгамыс мәни дә өзү илә
јүрүшләрә апарды!" —

25 "Билгамыс Енкидујла ағыр јүрүшә варды".

(Ики мисра чатышмыр)

28 Нә гәдәр ки, о кедир, керијә гајытмајыб,
28а Нә гәдәр ки, о һәлә сидр чөлүнә чатмајыб
Ај өтсә дә онунла бирликдә олачағам.

30 Ил өтсә дә онунла бирликдә галачағам!

(Сонра јүз отуздан артыг сәтир чатышмыр)

IV ЛӨВҺӘ

*(Бүтүн версияларда бу лөвһәдән јалныз ајры-ајры парчалар галмышдыр.
Онларын јерләшдирилмә ардычыллығы о гәдәр дә ајдын дејил)*

[.....]

а Ијирми мәнзилдән бир јола нишан гојдулар,
б һәр отуз мәнзилдән бир дүшәркә дә салдылар,
в һәр күн онлар бирликдә әлли мәнзил өтдүләр,
г Алты һәфтә үч күндә Фәрат чајы көрүндү.
д Күнәшин гаршысында онлар гују газдылар.

[.....]

и Билгамыс даға чыхыб әтрафа көз кәздирди.
ө "Дағ, мәнә сән хејирли јуху кәтир!" сөјләди.

[.....]

*(Дәрд ајдын олмајан сәтир кәлир: көрүнүр, Енкиду Билгамыс үчүн
чадыр гурур)*

о Билгамыс чәнәсини дизләринә сөјкәди,
п Ширин јухуја кетди, ујуду инсан оғлу.
ө Кечәнин бир аләми јухусундан ајылды,
р "Мәни сәнми сәсләдин? Бәс мән нијә ојандым?
с Достум, көр нә дејирәм, бајаг бир јуху көрдүм,
т Јаман горхулу иди, мәним көрдүјүм јуху
у Көрдүм ки, сәнинлә дағ учгунлары алтда
бирликдә дајанмышыг,
ү Дағлар учуб төкүлүб, биз алтында галмышыг,

ф Биз [.....]"
х Сәһраларда доғулан һикмәтдән һалы олур,
һ О досту Билгамыса јухуну белә јозду:
ч "Кезәл јуху көрмүсән, көрдүјүн јухунун, дост,
инан ки, гијмәти чоһ,
ч Јухуна кирән дағын зәррәчә горхусу јох.
ш Биз һумбабаны тапыб ону мәһв едәчәјик,
аа О мундар мејитини күллүјә атачағы!

бб Сәһәр тездән Шамашдан шад хәбәр алачағы!"
ва Ијирми мәнзилдән бир јола нишан гојдулар,
гг һәр отуз мәнзилдән бир дүшәркә дә салдылар
гг һәр күн онлар бирликдә әлли мәнзил кетди.
дд Алты һәфтә, үч күндән сонра ора чатдылар...
еө Күнәшин гаршысында онлар гују газдылар.
еө [.....]
жж Билгамыс даға чыхыб, әтрафа көз кәздирди.
зз "Дағ, сән мәнә хејирли јуху кәтир"— сөјләди.
пп Кечәнин бир аләми јухусундан ајылды,
рр Галхыб өз досту илә данышмаға башлады".
сс "Мәни сәнми сәсләдин? Бәс мән нијә ојандым?
тт Мән бир јуху да көрдүм, сәксәниб дә ојандым.

3 Дүнја ләрзәјә кәлди, јер ајрылды, чахнады,
4 Әлбәјаха олдум мән бир вәһши өкүз илә.

5 О елә бөјүрдү ки, јер јарыја бөлүндү
5а Онун галдырдығы тоз көјүн үзүнү алды.
6 Мән онун гаршысында дизи үстә јыхылдым.
7 Лакин тутдум [.....]
8 О мәнә әл узадыб, мәни галдырды јердән
9 Мәнә јемәк једириб
Тулуғдан су да верди".

10 "Бизим үз тутдуғумуз танры дејил о өкүз
11 Амма ки, өкүзә дүшмән дә демәк олмаз.
12 Күнәш нурлу Шамашдыр, сәнин јухуна кирән,
13 Дарда көмәк әлини һәмишә бизә верән,
14 Сәнә јемәк, су верән

15-16 Танры Лугалбандадыр!

а Сәһәр тездән Шамашдан шад хәбәр алачагыг!"
 в Ијирми мәнзилдән бир јола нишан гојдулар,
 с Һәр отуз мәнзилдән бир дүшәркә дә салдылар.
 а Һәр күн онлар бирликдә әлли мәнзил кетдиләр.
 е Алты һәфтә үч күнә узун јоллар доланыб,
 Ливанын дағларына онлар кәлиб јетдиләр,
 Күнәшин гаршысында онлар гују газдылар,
 [.....]
 Билгамыс даға чыхыб әтрафа көз кәздирди,
 "Дағ, мәнә сән хејирли јуху кәтир"— сөjlәди.

III. 6 Билгамыс чәнәсини дизләринә сөјкәди,
 Ширин јухуја кетди, ујуду инсан оғлу.
 Кечәнин бир аләми јухусундан ајылды,
 Галхыб өз досту илә данышмаға башлады:

10 "Мәни сәнми сәсләдин? Бәс мән нијә ојандым?
 Мәнә тохунмадын ки? Нијә дурдум јухудан?
 Танрымы өтдү бурдан? Титрәмәјә дүшмүшәм.
 Достум, үчүнчү јолду бу чүр јуху көрүрәм.
 Бу јуху даһа бәддир, даһа горхунч јухудур.

15 Көрдүм көј уғулдајыр, јер мөһкәм курулдајыр,
 Бирдән күнәш тутулду, чөкдү гаты гаранлыг.
 Шимшәкләр парылдады, алов пүскүрүб галхды,
 Од күкрәди, көјләрдән өлүм јағышы јағды
 Үфүгүн нуру солду, одлар, аловлар сөндү,

20 Истиләр кечиб кетди, дөрд тәрәф күлә дөндү,
 Дур гајыдаг керијә, бизә мәсләһәт кәрәк!"

22 Енкиду баша дүшүб, јухунун мә' насыны
 Билгамыса сөjlәди:

*(Бундан сонра јүз ијирмијә гәдәр мисра чатышмыр, ајры-ајры парчалар
 галмышдыр. Онлардан белә аңлашылыр ки, гәһрәманлар бәлкә дә кери
 чәкилмишләр, лакин сонра јенә сәфәри давам өтдирмишләр вә бу
 заман Билгамыс даһа үч јуху көрмүшдүр.)*

*(Билгамысын сонунчу (3) јухусуну, јухусунда азмән көрмәјини
 Енкиду белә јозур)*

а "Достум, һәммин јухунун јозуму бах беләдир:
б Азмана охшатдыгын, горхулу һумбабаны
в Һәлә ишыглашмамыш мәғлуб едәчәјик биз,
г Әлбир олуб сәнинлә зәфәр чалачағыг биз.
г О нифрәт етдијимиз, дүшмәнимиз һумбаба
д Ајағымыз алтында тапданыб мәһв олачаг".

*(Лакин нәдәнсә гәһрәманлар уғур газана билмирләр,
Билгамыс јенә дә танрысы Шамашдан көмәк истәјир).*

V. ³⁸ (...) Шамашын гаршысында көз јашы
ахыдыр о;
"Урукда сән Нинсуна нә вә`д еләмишдин бәс?

40 Сөзүнә әмәл елә, инди мәнә гулаг ас!"
О һасарлы Урукун өвлады Билгамысын
42 Сәси Шамаша јетди,

Шамаш ону ешитди.

42 а Гәфил дәрин көјләрдән, чағырыш ешидилди:
"Тәләс, јахынлаш она мешәјә чәкилмәмиш,
Чәнкәллијә кирмәмиш тез үстүнү кәсдирин.

45 Тез үстүнү кәсдирин
О әјнинә кејмәмиш једди горхунч кејими.
Кејимләриндән јалныз тәк бири әјниндәдир.

46 а Туташды бирдән онлар
Гызмыш тәкәләр кими баш-баша дәјди онлар,
Бүтүн гәзәби илә тәк бирчә нә`рә чәкди,
Мешәнин саһибинин сәси кәлди узагдан,
50 һумбаба илдырым тәк һарај салды узагдан.
Билгамыс сәһбәт ачыб Енкидуја сөјләјир:

VI. ¹ "Тәкликдә инан, бизә о һеч нә едә билмәз.
Ајрылыгда бизим дә әлимиздән иш кәлмәз.
Сылдырым тәк кечилмәз, икиликдә кечиләр,
[.....]

5 Үчгәт һөрүлмүш кәндир асанлыгла гырылмаз,
Бир чүт шир баласынын күчү ширдән аз олмаз!"

(Бундан сонра ијирмијәдәк сәтир чатышмыр).

- 23 Енкиду сөһбәт ачыб Билгамыса сөjlәди:
"Әкәр биз сәнинлә мешәjә кедиб кирсәк,
- 25 Тамам әлдән дүшәрик, голларым зәифләjәр".
Билгамыс чавабында Енкидуjа сөjlәjир:
"Доғруданмы бу ишдә биз мискин олачағыг?
29 Биз дәрәләр долашыб, нечә дағлар ашмышыг.
Сидри гырмамыш һәлә
29 а Гаршымызда дурандан горхачағыг биз мәкәр?
- 30 Достум, вурушлар көрүб, дөjүшләрдән чыхмысан,
Чанына зәһәр һопуб, өлүмдән горхмамысан.
[.....]
Сәнин сәсин тәбил тәк әзәмәтли курлаjыр!
Гоj голларын ачылсын, кәjлик чыхсын чанындан
- 35 Достум, кәл бир әл-әлә, чijин-чijинә кедәк,
36 Гоj вуруш jангысыjла аловлансын үрәjин.
36 а Өлүмү jаддан чыхарт, өмүр газаначагсан
Өндә кедән өзүнү, jолдашыны һифз едәр.
Онларын ады-саны, ели-обаны кәзәр!"
- 40 Онлар Сидр мешәсинә jетишдиләр беләчә,
Сөһбәтләрини кәсиб даjандылар сакитчә.

V ЛӨВ ҺӘ

I. ¹ Онлар кәлиб дурдулар мешәнин ырагында,
 Көрдүләр ағачларын упуча гамәтини,
 Көрдүләр сидр дагынын, танрылар мәскәнини
 Һумбаба кәзән җердән аҗаг сәсләри кәлмир:

5 Чыгырлар вар бурада; җоллар, кечидләр раһат
 Көрдүләр сидр дагынын танрылар мәскәнини
 Ирнишнини тахт-тачыны.
 Дағларын әтәҗиндә күчлү чәтир бағламыш ағачлары
 көрдүләр
 Ағачларын көлкәси раһатдыр, көз охшајыр,
 Көҗәмләр пөһрәләҗиб, оранын кол-косу вар,

10 Сидрләр бој атдыгча, бој атыр олеандрлар.
 Мешәнин һәр тәрәфи хәндәклә дөврәләниб,
 Онун үчдә икиси хәндәкләрә бүлүнүб.

(Бундан сонра алтмышадәк мисра чатышмыр.)

Ғалмыш парчаларда "дартылыб алынмыш ғылынчлардан", "зәһәрли дәм-ирдән" данышылыр, Һумбабанын (?) өз горхунч шүа-көҗимини (?) көҗмәси вә Еллилин лә'нәтләnmәси куманы һагтында данышылыр.

Сонра Енkidунун нитти кәлир.

II. ¹⁸ Енkidу сөһбәт ачыб Билгамыса сөҗләҗир:
 "Һумбаба [.....]"

20 Тәкликдә инан, бизә о һеч нә едә билмәз,

Ајрылыгда бизим дә әлимиздән иш кәлмәз.
 Сылдырым тәк кечилмәз, икиликдә кечиләр.
 [.....]
 Үчгәт һөрүлмүш кәндир асанлыгла ғырылмаз,
 25 Бир чүт шир баласынын күчү ширдән аз олмаз!"

*(Бешинчи ләвһәнин бундан сонракы "Ниневия версиясынын" мәтни гал-
 мамышдыр. Епосун һетт дилинә тәрчүмәсинин бир парчасындан көрүнүр
 ки, гәһрәманлар Сидри ғырмаға кириширләр. Анчаг һумбабанын пејда
 олмасы онлары горхудур. Лакин Шамаш кәјдән онлара ғышгырыр ки, горх-
 масынлар вә онларын кәмәјинә сәккиз күләк кәндәрир, бунун кәмәји илә
 гәһрәманлар һумбабаја үстүн кәлирләр. һумбаба јалварыб аман истәјир,
 лакин Енкиду ону бағышламағы Билгамыса мәсләһәт көрмүр. Бундан
 башға һумбабанын "шүа кәјим"ләрини ајры-ајрылыгда "өлдүрмәк" дә ла-
 зым имиш. Мәзмунун давамы јалныз "Гәдим Бабил версиясы"ндан
 "Бауер фрагменти" адланан парчадан мәлүмдур.)*

9 Билгамыс сөһбәт ачыб Енкидуја сөјләјир:
 10 "Һумбабаны бирликдә өлдүрмәјә кедәндә
 11 Сачылан о шүалар карыхыб јох олачаг.
 12 Шүалар итән заман дүнја да гаралачаг!"
 13 Енкиду чавабында Билгамыса сөјләјир:
 14 "Достум", чүчәләр гачмаз анасы тутуланда!
 15 Ишыг шүаларыны сонра да тапмаг олар,
 16 Онлар отун ичиндә чүчә кими гачышар,
 17 Әввәл өзүнү өлдүр, сонра о бириләри".
 18 Билгамыс ешидәндә силаһдашын сөзүнү.

1. 19 Өз дөјүш балтасыны әзәмәтлә галдырды,
 20 Гуршағындан ғылынчыны сыјырды,

21 Дүшмәнин пејсәринә вар гүввә илә вурду.
 22 Бу ан досту Енкиду зәрбә вурду синәдән,
 23 Дүшмән јерә јыхылды үч гүввәтли зәрбәдән.
 24 Әзалары сусталды, гүввәдән дүшдү бәдән.

25 Кешикчи һумбабаны вуруб јерә сәрдиләр.
 26 Ики мәнзилә гәдәр инилдәди мешәлик,
 27-28 Ики дост мәһв етдиләр ағачлары-тирләри,
 Онлар ғырыб-төкдүләр сидр ағачларыны.
 29 Ливанда, Сариада¹ — ады саја салынан

¹ С а р и а — Сурија вә Фәләстин арасындакы һермон дағынын гәдим адыдыр.

30 Мешә көзәтчисини Енкиду мәһв еләди.

31 Бир раһатлыг бүрүдү уча-уча дағлары.
32 Мешәли зирвәләри, јашыллыглары.
33 О мәһв етди мешәдә бүтүн кешикчиләри —
34 Мәһв етди һумбабанын бүтүн шүаларыны,
34 а Једдисини дә тамам мәһв еләјәндән сонра
Ачды дәјүш торуну,
Бир дә једди талантлыг санбаллы хәнчәрини

35 Ачды сәккиз талантлыг јүкү дә бәдәниндән,
Аннунакларын кизли мәскәнин о тапды.
Билгамыс доғрајырды бирчә-бирчә сидрләри,
Енкиду чыхарырды торпагдан көтүкләри.
Сөз ачараг Енкиду сөјләди Билгамыса:
"Мәним достум Билгамыс, биз өлдүрдүк сидрләри
Көтүр дәјүш балтаны кечир даһа белинә,
Шамашын гаршысында дил төк, тәшәккүр елә
Сидрләри апарырыг Фәратын саһилинә".

*(Сонра лөвһәнин ахырынадәк мәтндән јалпыз чүз'и парчалар
галмышдыр).*

VI ЛӨВҢӘ

- 1 Жуунуб сыгалланды,
 бәдәни пар-пар јанды,
 Сачларыны алнындан күрәјинә туллады,
 Төкдү кир-пасағыны, тәмизлијә чыхды о,
 Палтарыны кејинди, көмәрини бағлады,
- 5 Билгамыс тач кејиниб елә бир сыгал вурду,
 Мәлејкә Иштар онун тамашасына дурду.
 Деди: "Икид Билгамыс, кәл сән мәним әрим ол,
 О јеткин бәдәнини мәнә бағышлакынан!
 Јеканә әр оларсан, мән арвад оллам сәнә,
- 10 Дүзәлтдирәрәм сәнә алтун чәнк арабасы,
 Голлары кәһрәбадан, тәкәри гызыл олар.
 Она күчлү гатыр јох, туфанлары гошарлар.
 Сидр әтри сача-сача гөдәм гој евимизә
 Сән евә бујуранда, дахил оlanda бизә,
- 15 Өпсүн ајагларыны дөшәмәм, евим, тахтым,
 Гаршында диз чөксүн сәнин дөвләтлиләр, ағалар,
 Сәнә хәрәч верилсин бол мәһсулу дүзләрин,
 Не`мәти тәпәләрин.
 Кечиләрин үч бала,
 гојунун екиз доғсун,
 Јүк дашыјан ешшәјин
 гатыра чатсын сәнин.

20 Чанк арабанда атлар жүрүшдө дөнмөз олсун,
Бојундуруг алтында кедән өкүзләринин
Өвөзи тапылмасын".

22-23 Билгамыс сөһбәт ачыб Иштара белә дејир:
"Нијә истәјирсән ки, мән сәнинлә евләним?"

25 Чанына сүртмәк үчүн зейтун јагы верәрәм,
сәнә кејим аларам,
Мән сәнә әт верәрәм, хөрәк, јемәк јолларам.
Илаһәләрә лајиг чөрәк једиздирәрәм,
Мәлејкәләрә лајиг шәрбәт ичиздирәрәм.
Евини тәмтәрагла, чаһ-чөлалла бәзәрәм.

30 Анбарыны мән сәнин тахылла долдуларам.
Мән сәнин бүтләринә палтар кејиндирәрәм.
Анчаг сәни өзүмә арвад еләмәрәм мән!
Сән одлу бир күрәсән, сојуг олса сөнәрсән
Бир гара гапысан ки,
сахламырсан туфанын, күләјин гаршысыны.

35 Гәһрәманын башына төкүлән бир сарајсан.
Өзү өз паланыны ајаглајан филсән сән.
Зәһмәтини чәкәни јандыран гәтрансан сән
Дашыјанын үстүнә су чиләјән тулугсан,
Сән – һөркүнү сахлаја билмәјән тава дашы.

40 Мүстәбидсән, халгыны дүшмәнләрә сатырсан.
Сәндәлсән, саһибинин ајагыны сыхырсан.
Сөјлә, һансы әрини севмисән ахырачан
Һансы әмәлин сөјлә шөһрәтләндириб сәни?
Гој сајым нечәсијлә ејш-ишрәт етдијини!

45 [.....]
Кәнчлијиндә, илк әрин Диммузијә о ки вар,
Нәсиб етдин көз јашы, наләләр, һычгырыглар.
Кәнч бир чобаны севдин, о көрпәјә сән гыјдын.
Сонра зәрбә ендириб ганадларыны гырдын;

50 О һәлә дә чөлләрдә гышгырыр: "вај ганадым!"
Ән күчлү асланы да севиб бағрына басдын.
Сән она једди дәфә једди чүр гују газдын.
Дөјүшдә ад газанан бир аты да севмисән,
Она гырманч вә шаллаг, јүјән нәсиб етмисән.

55 Она нәсиб етмисән једди мәнзил кечмәји,
Она нәсиб етмисән буланыг су ичмәји.
Ағлар гојмусан онун анасы Силилини
Бир заманлар севмисән бир кечиотараны,
О кәтириб сүфрәнә күллү көмбә дүзәрди.

60 О сәнә һәр күн көрпә әмликләрдән кәсәрди.
Сән она зәрбә вуруб дөндәрдин чанавара
Өзүнүкүләр ону инди салыб дағлара,
Өз итләри јазығын будуну парчалајыр.
Сән о бағбан бабаны – Ишуллануну севдин.

65 О сәнә салхым-салхым хурма јығарды һәр вах
Мәһәббәтлә о сәнин столуну бәзәрди,
Сән она јахынлашдын,
фикрини она ачдын:
"Ишулланум, гој сәнин јеткинлијини дадаг,
Сојунуб гојнума кир, сәнинлә биркә јатаг!"

70 О сәнә чаваб вериб деди:
"Истәјин нәдир?
Јемәмишәм һеч заман анам биширмәјәни
Мән јејә биләрәмми намәһрәм хөрәјини?
Һәсир дәјә туфана таб кәтирә биләрми?"

75 Сән бу сөзү ешитчәк
Вуруб о күнаһсызы һөрүмчәјә дөндәрдин.
Сән ону ағыр, чәтин иш далынча көндәрдин,
О даһа өз торундан гуртула билмәјәчәк.
Мәни дә севәрәк сән,
бу һала салачагсан!"

- 80 Иштар гулаг асараг бу дејилән сөзләрә,
Гәзәбләнәрәк учуб галхды әнкин көјләрә.
Өз атасы Анунун гаршысында аглады.
Анасы Ангуја да көз јашлары ахытды.
Сөјләди ки: "Билгамыс мәни рүсвај еләди,
- 85 Бүтүн ејибләримми мәним үзүмә деди.
Деди күнаһларымы,
сајды нөгсанларымы".
- 87-88 Ану да чавабында гызы Иштара деди:
Јәгин Билгамыс шаһы сән тәһгир еләјибсән,
90 О да ејибләрини сәнин үзүнә дејиб,
Сајыб күнаһларыны,
сајыб нөгсанларыны".
- 92-93 Иштар өз атасына – Ануја сөјләди ки:
"Ата, бир буға јарат, Билгамысы мәһв етсин,
- 95 Бу тәһгир үчүн кәрәк чәзасына о јетсин!
Өкүзү јарадыб сән,
ону мәнә бәхш етсән,
Јашадығы јердәчә онун чаныны аллам,
О дүнјанын ән дәрин гатына јола саллам
Дириләри јемәкчүн галдыррам өлүләри
- 100 Өлүләрдән аз олсун гој сајы дириләрин
101-102 Ану сөһбәт ачараг Иштара белә деди:
"Буға истәјирсәнсә доғрудан да әкәр сән,
Урукда дүз једди ил чохла саман олачаг
- 105 Чохлу јем јығмалысан мал-гарадан өтрү сән,
Чөлүн һејванларына сән от бечәрмәлисән".
107-108 Иштар сөһбәт ачараг сөјләјир атасына:
Урукда мал-гараја от тәдарүк етмишәм
- 110 Чөлүн һејванларына отлаглар бәсләмишәм".

*(Сонра үч-дөрд мисра чатышмыр, орада көјләрдә олан буға һагында
данышылырмыш).*

- 117 Ану ешидәрәк деҗиләнләри,
118 Јаратды Буганы онун хәтринә,
118 а [.....]
Иштарса көләрдән говуб Буганы:
Кәтириб чыхартды Урука
- 120 Чатанда Урукун күчәләринә;
[.....]
О Буга јеријиб Фәрата енди.
Једди гуртума ичди, чајын сују јох олду,
Нәфәс дәрдикчә јердә једди хәндәк ојулду;
Урукун јүз икиди јыхылды о хәндәјә.
- 125 Икинчи нәфәсдә дә дәрин калафа ачды.
Ики јүз Урук әри јыхылыб ора дүшдү.
Үчүнчү нәфәсдә о Енкидунун үзүнә
селик-түпүрчәк атды,
Енкиду сычрајараг бујнузларындан тутду,
Јенә онун үзүнә Буга селик ахытды.
- 130 Ағыр гујруғу илә сонра да вурду ону.
-
- 131-132 Енкиду имкан тапыб Билгамыса сөјләди:
"Әзиз дост, шөһрәтимиз јајылыбдыр һәр јерә,
Бәс нечә чаваб верәк инди биз бу тәһгирә?"
- 135 "Достум, мән дә көрүрдүм Бугада
чылғынлығы.
Бизи горхуда билмәз онун азғынлығы.
О Буганы икимиз
Бир јердә өлдүрәрик,
Мән онун үрәјини чыхардарам јериндән,
Шамаша апарарам.
Бујнузуна зейтун јағы долдуруб,
Лугалбандаја чатдырарам.
- 140 Сән онун гујруғунун јапыш јоғун јериндән
Алнына, пејсәринә хәнчәр вурачағам мән,
[.....]
Енкиду һәрләјәрәк онун далынча гачды,
Гујруғунун лап јоғун јериндән о јапышды,

[.....]

Билгамыс өз достунун икидлийини көрдү.
 Буғанын пейсәринә, алнына хәнчәр вурду,
 Кәтирдиләр гојдулар Шамашын гаршысына.
 Бир аз кәнарда дуруб, сәчдә етдиләр она,

150

Сонра һәр ики гардаш отуруб динчәлдиләр
 Иштар галды Урукун гала диварларына
 Дивар үстә сәрилди, бу иш кәлди арына:
 "Буғаны өлдүрмәклә мәни рүсвај еләдин,
 вај халына, Билгамыс!"
 Енкиду гулаг асыб Иштарын бу сөзүнә,

155

Буғанын сағрысыны кәсиб чырпды үзүнә:
 Буға кими едәрдим, сән дә дүшсән әлимә.
 Онун бағырсағыны долајардым белинә!"

156-157

Иштар јүнкүл гызлары, кәзәјән гадынлары
 Јығыб ағлашма гурду Буғанын сағрысына.

160

161-162

Билгамыс бир јерә топлады усталары,
 Јоғунлуғуну өјдү усталар бујнузларын;
 Санки отуз миналыг кашыдан төкүлмүшдү,

165

Ики бармаг гәдәри галындыр сағанағы.
 Ики бујнуз тутуму – алты пај зејтун јағы
 Чанына јахсын дејә өзүнүн танрысына
 Лугалбандаја верди.
 Бујнузлары апарыб ағалыг јатағынын
 диварларына вурду.
 Кедиб Фәрат чајында јудулар әлләрини

170-171

Урук күчәләријлә онлар јола дүзәлди,
 Урук әһли онларын тамашасына кәлди.

173-174

Билгамыс сөз сөјләди садә уруклулара:

175

"Бир көрүн, ким көзәлдир
 гәһрәманлар ичиндә?
 Көрүн әзәмәтлидир ким чаванлар ичиндә?
 Бүтүн гәһрәманларын Билгамысдыр көзәли,

Енкидудур әрләрдән дә мәғрур, ән чүссәли,
Гәзәблә говдуғумуз о илаһә Бугасы

180

Олмады истәжинә, арзусуна чатасы.
[.....]

Билгамыс сараында бөйүк шәнлик дүзәлтди,
Сонра да гәһрәманлар јатыб јухуја кетди.
Енкиду јатыб кечә белә бир јуху көрдү,

185

Галхды икид Енкиду, јухусуну данышды:

VII ЛӨВ ҺӘ

I. ¹ "Достум, улу танрылар мәшвәрәт еләјирләр".

(Сонрасы жалныз һетт дилиндә галмыш "Периферија версијасы"ндан бир парча әсасында мә'лумдур. Онун мәзмуну әсас версијанын услубуна уйğunлашдырылараг ашағыда верилир).

² [.....]
³ Мәним кечә көрдүјүм јухуну ешит дејим.

⁴⁻⁵ Ану, Еллил вә Шамаш нәсә данышырдылар:
^{5 а} Буғаны, һумбабаны нијә өлдүрдү онлар?
⁶ Еллилә тәрәф дөнүб,
⁷ Ану деди: "Дағлардан сидри оғурлајанлар
⁸ Өлүмә лајигдирләр!"
⁹ Еллил сөјләди ки, гој Енкиду өлсүн онда,

¹⁰ Билгамысса јашасын!"
 Шамаш исә гәһрәман Еллилә чаваб верди:
¹²⁻¹³ "Буғаны, һумбабаны онлар өлдүрмәдим
 сәнин кәстәришинлә?
^{13 а} Инди күнаһсыз јерә нијә өлсүн Енкиду?
¹⁴ Еллил дә ачыгланыб деди Шамаша : "Динлә,

¹⁵⁻¹⁶ Онлар достлуг етмирми бәс һәмишә сәнинлә!"
¹⁷ Билгамысын көзүндән јаш ахды ондан јана:
¹⁸ Гардаш, әзиз гардашым, ахы бир сөјлә мәнә

Мән тәмизә чыхмышам нијә сәнин јеринә?

- 20-21 Бир дә: "Доғрудурму бу, кабусла кәлиб мән дә,
отурачағам орда, мөзар кирәчәјиндә,
22 Севимли гардашымы бир дә өз көзләримлә
көрә билмәјәчәјәм?"

[.....]

*(Ола билсин ки, "Периферија версијасы"нын Фәләстин әразисиндә
Мекиддода тапылан аккад дилиндәки парчасы да бураја аиддир).*

[.....]

- 2-3 Енкиду әли илә Билгамыса тохунуб
она белә сөјләди:

- 4 һумбабаны мәһв едиб
сидри мән гырмамышам.

5 [.....]

6 [.....]

- 7 Танрыларын топлашыб, јашадығы мешәдән
8 Тәк бирчә сидри белә мәһв еләмәмишәм мән!"

8 а Билгамыс бу сәданы ешидәрәк ојанды

9 Гәһрәмана сөјләди:

- 10 "Сәнин көрдүјүн јуху хејирдир, уғурлудур,
11 Бир аз чәтин олса да ахыры хејир олар..."

*(Көрүнүр "Ниневия версијасы"ндан олан парча да бураја аиддир, лакин
ола билсин ки, ондан әввәл јухарыда верилән "Периферија версија-
сы"ндан чох фәргли мәтн олмушдур. Енкидунун нитгиндәки чох позулмуш
бир нечә сәтирдән сонра ашағыдакы мисралар кәлир)*

1. 27-28 Енкиду сөһбәт ачыб Билгамыса сөјләјир:
"Кәл кедәк Еллилдән дә илтимас едәк!" дејир.

- 30 Мә`бәдин гаршысында ајағ сахлады онлар.
Көрдүләр ки, орада ағач бир гапы вардыр,
О гапы – Енкиду сөһбәт ачыб ,Билгамыса сөјләјир:
О гапы Енкидудан Еллилә јадикардыр.
Енкиду сөһбәт ачыб Билгамыса сөјләјир:
"Ағач гапы үзүндән бу бәлалар үз верди!"

[.....]

- I. ³⁵ Енкиду нәзәр салыб, гапыја көз јетирир,
 Адамла данышан тәк онунла сөһбәт едир:
 "Ади, тахта гапыдыр, хисси јох, дујғусу јох:
 Ағыл дејилән шејдән бир дырнаг да јохдур.
- 40 О учабој, гамәтли сидри көрәнә кими
 Ијирми мәнзил кечиб чох ахтармышам сәни
 Дүнјада о ағача мәкәр тајмы тапылар.
 Бојун он сәккиз сажын, енин алты сажын вар.
 Чәфтән, һәнчәман, сүнкүн он ики дирсәк олар
- 45 һазырлајыб кәтирдим, бәзәдим Ниппурдад да,
 Билсәјдим агибәтин бу олачаг ахырда.
 Билсәјдим о зәһмәтин будур мәнә галаны
 Чилик-чилик едәрдим, көтүрәрдим балтаны.
 Сал бағлајыб бир јоллуг ахыдардым сулара.

(Сонра дөрд анлашылмаз мисра кәлир)

- II. ¹ Анујла Иштар инди кечмирләр күнаһымдан!
 д Сәни нијә дүзәлтдим, нијә бу иши тутдум,
 ө Мә`мин бәхшиши илә мөһв еләдим өзүмү.
 ж Каш сәнин кәләчәјин шаһы һазырлајајды,
 жж Каш сәнин лајларыны танры низамлајајды,
 з Мәним адымы позуб, өз адыны јазајды.
 и Бу гапыны чыхарыб, о гапыны асајды!"
 и Ағлады ичин-ичин Енкидунун сөзүндән,
 ј Килә-килә јаш ахды Билгамысын көзүндән.
 к Билгамыс Енкидуја бурада белә сөјләди:
 л "Танры сәнә көзәл нитг, дәрин ағыл бәхш едиб,
 м Бу чүр ағынла сән көр нәләр дүшүнүрсән?
 н Өзиз дост, чох гәрибә дүшүнүрсән бу јердә.
 о Елә бир горху јохдур сән көрдүјүн јухуда
 п Ахыры хејирлидир, наһагды аһу-зарын,
 р Милчәк ганады кими тәрпәшир додагларын!
 рр Горхулу олса белә, јозуму гијмәтлидир,
 с Нәдәнсә дириләрин гәлбини гәмләр дидир.
 т Јухулар гәм-гүссәни гисмәт верир сағлара
 у Индисә гој јалварым мән улу танрылара,
 ү Рәһм истәјим, гој сәнин танрына үз чевирим.
 ф Танрыларын атасы Ану рәһм етсин јенә

Лап Еллил дә, Шамаш да гој сәнә рәһм етсинләр.
Онларын бүтләринә сәјсыз алтун бәзәрәм!"
Шамаш буну ешидиб көјдән она үз тутду.
"Еј шаһ, алтун сәрф едиб бүтә, јорма өзүнү
Танры кери көтүрмәз сөјләдији сөзүнү.
Атылмыш пүшкү даһа

кери гәјтармаг олмаз,
4-ш Инсан кәлди-кәдәрди, дүнјада һеч нә галмаз!"
4-ш Шамашын бузруғуна Енкиду дуруб бахды,
44-ш Шамашын гаршысында онун көз јашы ахды:

III. ⁴ Шамаш, јалварырам мән,
мәнә гәним кәсилән
^{4 а} Овчу-балыгчы инсан тәлҗимин учундан

⁵ Мәнә имкан вермәди достум тәк шөһрәтләним,
Гој овчу достларытәк шөһрәт тапа билмәсин
Гој сәнин габағында онун пајы азалсын.

8 Гој голлары бошалсын ову јахшы олмасын.
8 а Гој гурдуғу тәләдә бир һејван да ғалмасын.
9 Овчунун арзулары гој ғалсын үрәјндә!"
9 а О һирсләниб Шамхата лә'нәтләр јағдырырды.

10 "Кәл, а јава, кәзәнтә, сәнә диләк диләјим,
Дүнја варкән вар олсун, гој сәнә гарғыш дејим,
Сәнә нифрәт јағдырыб, о ки, вар лә`нәтләјим.
14 Гој мәним гарғышларым сәни тезликлә тутсун.
14 а Евиндәки шадлығы, раһатлығы сојутсун.

15 Көкәлмиш гызларыны севә билмәјәсән сән.
Онларла тој-дүјүнә, шәнлијә кирмәјәсән.
Сәнин көзәл гојнуна пивә төкүб әјјашлар
Байрам күнү донуну мурдар еләсин онлар.
Гәшәнк мунчугларыны әлиндән дартыб алсын,
Дулусчулар далынча кил атыб әлә салсын.

20 Бу дүнјадан дојунча кам ала билмәјәсэн,
21 Инсана шухлуг, севинч, тәрәвәт верир күлүш
21 а Евиндә һеч бир заман севиниб күлмәјәсэн,
Зөвгү дә, сәфаны да алсынлар әлләриндән
Дөрд јолун аірычында сәфил доланасан сән.

Чөллөрдә кечәләмәк сәнин гисмәтин олсун,

25 Диварларын дибиндә јатмаг адәтин олсун.
Динчлик нәдир билмәсин гычларын, ајагларын,
Чолаг, әјјаш әлиндә әзилсин јанагларын

30 Сәдагәтли бир арвад һај салсын, хар оласан,
Уста даман евинин үстүнү дүзәлтмәсин.
Учуг диварларына чөл јарасасы долсун.
Очагында гонаглыг, нә дә бир шәнлик олсун.
[.....]

35 [.....]
Гој боғазын тутулсун, бағрын иринлә долсун,
Нә атсалар гаршына диләнчи пајы олсун.
Сән тәмизлик адыјла мәнә зөвчә олмусан,
Мән тәмизин үстүнә јалан-бөһтан атмысан!"

40 Онун дедикләрини Шамаш ешитди, билди,
Көјүн дәринлијиндән белә бир сәда кәлди:
Нијә, Енкиду, нијә Шамхаты лә нәтләдин,
О ки, танрыја лајиг чөрәк кәтирди, једин.
О сәнә ичмәк үчүн шаһа лајиг су вериб,

45 Сәнә бојуна лајиг палтарлар да кејдириб,
Сәнә Билгамыс кими јахшы силаһдаш вериб.
Инди сәнин һәм достун, һәм гардашын Билгамыс
Сәни гојачаг уча, чох улу бир јатаға,
Һөрмәт, еһтирам илә һагг јолу – бир јатаға,

50 Даим раһатлыг үчүн бир аз сола чәкәчәк;
Дүнја һөкмдарлары ајағыны өпәчәк.
Дејәчәк, Урук әһли ағласын сәни зар-зар,
Шән адамлар да сәнин јасыны сахласынлар.
Өзү дә сәндән сонра чырыг-чындыр кејәчәк,

55 Шир дәриси кејиниб чөлдә кечәләјәчәк".

Енкиду ешидәндә Шамашын сөзләрини
Гәзәбли үрәжинә бир аз сәринлик јағды,
Чылғынлашмыш көксүнә хејли сакитлик ахды.
Деди: Шамхат, гој сәнә башга бир гисмәт кәсим,

- IV. ¹ Сәни атыб кедәнләр дөнүб јанына кәлсин.
Гој сәнә һөкмдарлар, шаһлар да һејран олсун.
Көрәндә гәһрәманлар сәнинчүн тел тәрпәтсин.
- ⁵ Кешикчи сахламасын, сәнә кәмәр бәхш етсин,
Көзәл шүшә пәрәкләр, чәвахир, алтун версин,
Сәнә дөјмә сырғалар, һәдијјәләр кәтирсин
Дөвләт сел кими ахсын,
башына тахыл јағсын.
Чадукәрләр гој сәни өз јериндән көтүрсүн,
Танрыларын мүлкүнә ибадәтә кәтирсин.
- ¹⁰ Гој сәнин хатиринә
Једди өвлад анасы өз әрини тәрк етсин!"
Кечә өз јатағына тәнһа узанан заман,
Енкидунун ичинә бир ағры долду јаман
О дәрдини ачараг өз достуна сөјләди
"Кечә јуху көрмүшәм, әзиз дост, ешит, — деди, —
- ¹⁵ Көјләр һарај салырды, нида галхырды јердән
Онларын арасында дајанмышдым тәкчә мән,
Бир дө бир адам варды, тутгун иди үз-көзү
Мән фыртына гушуна охшатдым ону, дүзү.
Ити чајнағы варды, гартал кими ганады,
Сачымдан јапышараг көз ачмаға гојмады.
- ²⁰ Ону вурдум — тулланыб тез сычрады кәнара,
Сонра о мәни вурду, о дәм сағалды јара.
Сонра вәһши өкүзтәк јеријиб мәни јыхды,
Ағыр мәнкәнә кими бәдәними бәрк сыхды.
- ²⁵ Дедим, мәни хилас ет! Сән хилас едәммәдин,
Онунла вурушмаға горхдун, кедә билмәдин
Сән јалныз [.....]
[.....]
- ³¹ О мәнә тохунараг, мәни гуша чевирди,

Ганад тахды чијнимә, әдәти гуш ганады,
Үзүмә бахды, бахды, сонра мәни апарды,
Иркалланын мүлкүнә — зүлмәт евинә варды.

35 Кедәр-кәлмәздир ора, кедән керия дәнмәз,
О евин сакинләри ишыгдан мәһрумдурлар.
Күл илә гидаланыб, торпагла доланырлар.
Онлар гуша бәнзәјир,
Ганадлы палтар кејир.

39 Ишыг үзү көрмүрләр, зүлмәтдә јашајырлар
39 а Чәфтә вә гапылары тоз басар, торпаг тутар,

40 Мәним гәдәм басдығым һәмин Мејит евиндә,
Солғун әклилләр көрдүм о мәнзилин ичиндә,
Көрдүм бизим дүнјаја бир вахт саһиб оланлар,
Орададыр — онлар иди о әклил апаранлар.
Ану илә Еллилә онлар әт говурмасы,
Сәпсәрин тулуг сују, чәрәк апарырдылар.

45 Мәним кирмиш олдуғум һәмин Мејит евиндә;
46-47 Бир каһин, бир хидмәтчи, бир чадукәр јашајыр,
Улу танрыларын да орда гуллуғчусу вар.
Орда Етана илә Сумукан да јашајыр,

50 Јерин мәлаикәси Ерешкигал јашајыр.
Онун да габағында јерин мирзәси, о гыз
Белет-сери диз чөкүб.
Онун үчүн охујур, тале јазыларыны,
О башыны галдырыб өнүндә көрдү мәни.
Деди ки, о адамы артыг әчәл алмышдыр!

*(Сонра әллијәдәк мисра чатышмыр. Енкиду јенә јуху көрүр. Бу јуху
һагында сөһбәт ашағыдакы сөзләрлә гуртары):*

VI. ¹ "Бүтүн әзијјәтләри биз арамызда бөлдүк,
Јадда сахла, унутма, достум әмәлләримин!"
Онун досту чох чәтин јозулмаз јуху көрмүш,
Јуху көрәндә онун тагәти дә түкәнмиш.

5 Енкиду узанмышдыр,
Бир күн, ики күн кечмиш

Нәлә дә о узаныб,
Беш күн, једди күн, сәккиз,
доггузунчу күн,
Онунчу күн јетишди, агрылары чоһалмыш.

Беш күн, једди күн, сәккиз,

доггузунчу күн,

Онунчу күн јетишди, ағрылары чохалмыш.

10 Он биринчи күн өтдү, он икинчи күн калди,
Енкиду жатагындан бир азачыг дикелди.
Билгамысы сөслөйб, она белә сөйлөди:
"Көрүнүр, достум даһа мәнә нифрәт бәсләйир.
Онунла Урукда биз бир јердә мәсләһәтләшдик.

Он биринчи күн өтдү, он икинчи күн калди,

Енкиду јатагындан бир азачыг дикелди.

Билгамысы сәсләјиб, она белә сөјләди:

"Көрүнүр, достум даһа мәнә нифрәт бәсләјир.

15 Мән дөјүшдән горханда о мәнә көмәк етди,
Дөјүшдә дада јетән дост инди һара кетди?
Достум, икимизи дә өлүм көзләмирми бәс?"

Мән дөјүшдән горханда о мәнә көмәк етди,

Дөјүшдә дада јетән дост инди һара кетди?

Достум, икимизи дә өлүм көзләмирми бәс?"

(Сонра лөвһәнин сонунадәк иҗирми беш-отуз мисра чатышмыр).

VIII ЛӨВҺӘ

- I. ¹ Үфүгә сәда дүшүб, ағаранда дан јери,
Билгамыс сөһбәт ачыб достуна белә деди:
"Енкиду, достум, буну сөјләјим јахшы бил сән,
- 5' Анан антилоп доғуб сәни чөл ешшәјиндән.
Узаг отлаглардакы мал-гара сүрүсүнүн,
Вә вәһши һејванларын сүдүлә бөјүмүсән.
Сидр мешәсиндәки сән салдығын чығырлар,
Кечә-күндүз арамсыз сәнин далынча ағлар.
Баш һасарлы Урукда ағсагаллар ағлајар,
- 10' Архамызча көз дикиб, гол ачанлар ағлајар.
Бир заманлар бирликдә башына галхдығымыз
Мешәли зирвәләрин әтәкләри ағлајар.
Һөнкүр-һөнкүр ағласын отлаглар ана кими
Бир вахтлар мешәсинә кириб јол ачдығымыз
- 15' Сидрләр ширә төкәр, сәрвләр дә көзјашы,
Ағлајыр ајылар да, кафтарлар, бәбирләр дә,
Вашагларла, өкүзләр, кечиләрлә ширләр дә.
Мараллар, чүјүрләр дә, мал-гара да — о ки вар,
Ағлајар чөлләрдәки вәһшиләр, јыртычылар.
- 20' Саһилиндә гүрурла доландығымыз Јевлеј,
Сујуну ичдијимиз Фәрат да ағлајар һеј!
Көз јашыны ахыдар Урукун икидләри,

Буганы өлдүрөндө бизе тамаша едөн
арвад-ушаг аглајар.
Адыны шөһрөтлөндирөн о хејирхаһ шөһөрин
экинчиси аглајар.

25' О кәсләр аглајар ки, гәдим адамлар кими
сәнинлә өјүнәрди,
О кәсләр аглајар ки, сәнә өз сүфрәсиндә
бир вахт чөрәк верәрди.
Ајағына әтир-јағ чәкән кәниз аглајар,
Сәнә шәраб ичирән гулун көзјашы ахар.

30' Чанына зејтун јағы сүртән јава гадын аглајар,
Сәнин мәсләһәтинлә өзүнә арвад тапыб,
Никаһ отағына илк гәдәм басан аглајар,
Гардашларын аглајар, бачы кими һај салар,
Јаслара батар тамам, налә чәкиб сач јолар!
Узаг сүрүләрдәки ата-анасы кими,

35' Енкидуја аглајыб сыхачам көзләrimi.
36' Инди мәни ешидин, еј әрәнләр, ешидин!

II. 1 Еј һасарлы Урукун гочалары, ешидин!
Достум Енкиду үчүн мән көзјашы төкүрәм,
Ағычы арвадлар тәк һај салыб һөнкүрүрәм:
Ағыр, күчлү балтамы дајағымы, архамы

5 Әјилмәз хәнчәrimi, дөзүмлү галханымы,
Бајрам бүрүнчәјими, чәлаллы палтарымы –
Шәр иблис, јағы иблис мәним әлимдән алды!
Сәһрада һејванлары вә вәһши ешшәкләри
гован гардашым мәним!
Сәһралары долашан Енкиду, достум мәним –
мәним кичик гардашым!

10 Бирликдә уча-уча дағлара чыхдығымыз,
Буганы икиликдә мәһв едиб јыхдығымыз,
Инди бу нә јухудур кәлиб сәни чуғлајыб,
Мәни дә ешитмирсән, үзүнү зүлмөт алыб!"
О артыг башыны да галдыра билмир даһа,

- 15 Үрәјини диншәди, үрәји вурмур даһа,
О достунун үзүнү өртдү кәлин үзү тәк
Өзү дә гартал кими фырланыб кәшт едирди,
Елә бил ки, баласы тәләјә дүшән ширди,
Гәзәблә вар-кәл едиб ора-бура кедирди.
- 20' Кәтан кими дартырды, сачларыны јолурду.
Палтарларыны дидиб, чырыг-чындыр олурду.
-

Үфүгә сәда дүшүб, ағаранда дан јери

- 22' Билгамыс өлкәсини чағырырды адбаад
Мискәрләр, дәмирчиләр, дашјонанлар кәлирди.
- Һејкәлтарашлар кәлир, даш гојанлар кәлирди.
 "Достум, сәнә мән елә башдашы дүзәлдәчәм,
- 25' Беләсини һеч бир кәс достуна дүзәлтмәјиб:
Сачы лачивәрд, алты дашдан, һөрүләчәк,
Үзү әһәнкдән, өзү алтундан јолуначаг.
-

(Сонра ијирмијәдәк мисра чатышмыр).

- II. ^{50+X} "... Инди сәнин достунам, сән дә гардашсан мәнә,
Чох улу, әзәмәтли јатаг гурмушам сәнә.
- III. ^I Даим раһатлыг үчүн бир аз сола гојмушуг.
Чох улу һөкмдарлар өпдү ајагларындан,
Бујурдум, Урук әһли аглајыр сәни зар-зар,
- 5 Шән адамлар кәдәрлә инди сәнә јас сахлар.
Сәнсиз чыр-чындыр кејиб, баш-јахамы ачарам,
Шир дәрисинә кириб сәһралара гачарам!
-

- 8 Үфүгә сәда дүшүб ағаранда дан јери

(Бундан сонра јүздән чох мисра чатышмыр).

V. ^{45a} Билгамыс өзү килдән бир һејкәлчик дүзәлтди.
Сонра тахтадан бөјүк бир маса да чыхартды.
Әгигдән гајырылмыш габы балла долдурду,
Столу бөзөјәрәк Шамаш үчүн апарды.

(Бу лөвһәнин сонунадәк әллијә гәдәр шә'р чатышмыр, онларын мәзмуну Билгамысын фал ачмасындан вә танрыларын чавабындан ибарәт олмушдур. Күман ки, бу парча мәзмун е'тибары илә "Гәдим Бабил версијасы"ндакына бәнзәр олмуш, лакин бурада дејил, ән сонунчу "Мејенер лөвһәси" адланан онунчу лөвһәдә јерләшмишдир. Ашағыда ондан һәммин мәтн верилир, илк мисралар тәрчүмәчиләрин өз еһтималларындан ибарәтдир.)

Еллил онун дедији сөзү ешитди, билди,
Бу вахт гәфил көјләрдән белә бир сәда кәлди:
Билгамыс, адамлара чохдан белә бујурулуб
Әкинчи торпаг әкиб, мәһсул јығмагда олуб,
Нахырчы илә овчу һејванларла доланыр,

X. ² Дәрисини кејиниб, әтијлә гидаланыр,
Билгамыс, сәнсә инди елә шеј истәјирсән.

Һеч мәним күләкләрим сулары тәрләдәндән
Белә бир шеј олмајыб.

⁵ Шамаш чох кәдәрләнди, онун јанына кәлди,
Билгамыса сөјләди:

"Сән һара чан атырсан?

Кәзсән дә каинаты

Һеч вахт тапа билмәзсән

ахтардығын һәјаты.

Билгамыс чавабында Шамаша белә дејир:

"Мән дүнјаны доланыб, инди начар галмышам,

Мәкәр бу јер үзүндә раһатлыг, динчликми вар?

Елә бил индијәдәк мән јухуда олмушам!

Гој ки, көзләрим дојсун бир аз күн ишығындан.

Зүлмәт фајдасыз шејдир, инсана нур кәрәқдир!

Көрән бир дә өлүләр

Күнәши көрә биләр?"

(“Гәдим Бабил версијасы”нда лөвһәнин сонун кими ијирмијәдәк мисра чатышмыр).

IX ЛӨВ ҺӘ

- 1.¹ Билгамыс әзиз досту Енкидудан өтәри
Ачы-ачы аглайыб, кәзир чөлү-дүзәни:
"Мән дә өләчәјәмми бир күн Енкиду кими,
Горху чанымы алып, гүссә јејир ичими.
- 5 Өлүмүн горхусундан гачырам сәһралара
Убар Тутунун оғлу Унтапиштим һардадыр,
Онун һөкмү алтына кечмәк үчүн тәләсиб
Инди кедирәм ора.
Бәләнләри адлајыб дағлара галхдым кечә,
Орда ширләри көрүб горхудан әсдим нечә,
- 10 Үз тутуб, ағыз ачыб Синаја јалварырам
Мән бүтүн танрылара дуачы миннәтдарам.
Мәни әввәлки кими горујун, һифз еләјин!"
О кечә јатды, сонра јуху көрүб ојанды,
Көрдү ширләр ојнашыр, сонсуз севинч ичиндә.
- 15 О дејүш балтасыны галдырды чох чәлд, зирәк,
Кәмәриндән гылынчы чыхартды сијирәрәк,
- Низә кими онларын арасына дүшдү о,
вурду, јыхды, өлдүрдү, һәр шеји алт-үст етди.

(Бундан сонра отузадәк мисра чатышмыр).

Өлүм горхузур мәни, јохму әбәди һәјат?
Бу дүшүнчәләр мәни гојмур доланым раһат!
Узун јоллара чыхыб, баш көтүрүб гачырам,
Енкидуну дүшүнүб ола билмирәм арам.
Сәһралары кәзирәм, јоллар олуб мәскәним,
Нечә сусум, дајаным, динчлијим јохдур мәним!
Мәним әзиз достумун артыг чырағы сөнмүш!
Мәним достум Енкиду даһа торпаға дөнмүш
Бир дә галмамаг үчүн јатмајачағыммы мән?
Өгрәб, сәнә раст кәлдим, сөјлә нечә еләјим?
О дәһшәтли өлүмүн үзүнү һеч көрмәјим!

III 1-2 [.....]

3 Дәдәм Утнапиштинин јанына тәләсирәм.
О јашадыгдан сонра, танрылар мәчлисиндән
белә бир гәдәр кәлди,
она һәјат верилди.

5 Кедирәм ондан сорум, бу һәјат-өлүм нәдир?
6-7 Адам-әгрәб сөз ачыб Билгамыса сөјләди:
"Һәлә һеч кәс ораја һеч вахт сәфәр етмәјиб,
Билгамыс, һеч ким һәлә дағ јериши кетмәјиб,
10 Ордан ичәриләрә он ики мәнзил јол вар.
Ишыг учу көрүнмүр, һакимдир гаранлыглар
Күнәш доғандан сонра гапыны баглајырлар,
Бир дә күнәш батанда гапылары ачырлар.

5 Танрылар ордан јалныз Шамашы чыхарырлар,
О бүтүн дириләри од илә гаршылајыр
Сән нечә кирәчәксән бу јеришлә ораја?
Кирсән дә чыхаммазсан, кәләммәзсән бураја!"

(Бундан сонра әллидән артыг мисра чатышмыр).

Билгамыс сөз ачараг адам-әгрәбә деди:
[.....]

IV. 33 "Чанымы гәм бүрүсә, гәлбими гәм әзсә дә,
Истисә, шахтадыса, гаранлыг, зүлмәтсә дә,
Аһ чәкиб ағласам да ирәли кедәчәјәм
Ач даға кедән јолу, мән сәфәр едәчәјәм!"

Адам-әгрәб сөз ачыб Билгамыса сөjlәди:
"Кет, Билгамыс, о чәтин jолларына давам ет.

40 Ашан олса Машуну jалныз сән ашачагсан,
Мешәләри, дағлары кечиб долашачагсан.
О jоллардан кериjә уғурла дөнәчәксән,
Ачыгдыр о дағларын гапылары үзүнә!"
Билгамыс бу сөзләри ешитди, дуруб кетди
Шамашын jолу сәмтә үз тутуб сәфәр етди.
Бир мәнзиллик jол кечиб кетди хеjли габаға
Артмышды гаты зүлмәт, ишыг jох иди даһа,
Нә габағы көрүр о, нә арха көрүнүрдү,
Икинчи мәнзили дә адлаjыб, кечиб кетди...

V. 1 Чохалды гаты зүлмәт, һәр jан зил гара олду,
Нә габағы көрдү о, нә арха көрүнүрдү.
Үчүнчү мәнзили дә кечәркән кери дөндү.

*(Сонраky чатышмаjан он сәккиз мисрада, куман ки, Билгамысын jералты
дүнjаjа нә үчүн jолланмаг гәрарына кәлмәси изаһ олунур).*

О өзүнү топлаjыб ирәли аддымлады,
Дөрдүнчү мәнзили дә кечиб архада гоjду.
Артмышды гаты зүлмәт, ишыг көзә дәjмирди,

25 Габағы көрә билмир, арха да көрүнмүрдү.
Бешинчи мәнзили дә кечиб архада гоjду.
Гаранлыг гатылашыр, ишыг тамам сөнүрдү
Габағы көрә билмир, арха да көрүнмүрдү.
Алтынчы мәнзили дә кечиб архада гоjду.

30 Jenә зүлмәт чохалыр, ашыгса азалырды.
Габағы көрә билмир, арха да көрүнмүрдү.
Jеддинчини кечәндә, гаранлыгы диншәди,
Jенә зүлмәт чохалыр, ишыгса азалырды.
Габағы көрә билмир, арха да көрүнмүрдү.

35 Сәккизинчи мәнзилдә о, зүлмәтә багырды,
Jенә зүлмәт гаранлыг, ишыг да азалырды,
Габағы көрә билмир, арха да көрүнмүрдү.

36 Доггузунчу мәнзилдә бир аз сәринлик дүдү,
 Үзүнә күләкләрин хәфиф әсими дәјди.
 Јенә зүлмәт гаранлыг, ишыгса тамам јохду,

40 Габагы көрә билмир, арха да көрүнмүрдү.
42-43 Онунчу мәнзилдә о чыхыша јахынлашды,
 Бу јол он мәнзил гәдәр чохалыб узаглашды.

45 Он биринчи мәнзилдә дан јеринә сәс дүшдү.
 Он икинчи мәнзилдә о, ишыгла көрүшдү,
 Дашлыг-ағачлыг көрүб бир гәдәр тәләсди о
 Көрдү ки, бурада әгиг кәтириб әмәлли бар,
 Көзәл көрүнүшү вар,
 Салланырды салхымлар

50 Лачивәрд јарпаглајыб, бар тутуб бурада о да
 Онун да чох фүсункар, гәрибә көркәми вар.

*(Бундан сонра отуз дөрд мисра чатышмыр. Бу сәһрли бағын тәсвиринә
 һәср олунмуш парчалар галмышдыр).*

VI. ³⁵ Билгамыс бу дашлыгла кетдикчә ирәлијә
 Баш галдырыб бахырды бу көзәл мө'чүзәјә.

Х ЛӨВНӘ

161

1 Сидури-танрыларын о гәнирсиз ханымы
дәниз саһилиндәки бир ярғанда јашајыр.
Аллаһлара евиндән дадлы пивә дашыјыр.
Она күјүм верибләр, һәм дә бир чам гызылдан
Өртүклә өртүлүдүр, ону көрмәз бир адам.

5 Билгамыс о мәскәнә јетишиб, јахынлашыб
Дәри кејиб әјнинә артыг ону тоз басыб.
Онун ки, бәдәниндә танрыларын чаны вар,
Лакин онун ичиндә сонсуз бир нискил јашар,
Көркәминдән јол кәлмиш јорғун адама охшар

10 Ханым ону узагдан елә ки, бахыб көрдү,
Үрәјиндә өзүнә белә мәсләһәт верди.
Фикирләшиб дүшүнүб өз-өзүнә сөјләди,
Јәгин чылғын гатилдир дејә о фикирләшди.
Јахшы адамын бурда нә ити азыб ахы?"

15 Ону көрәнтәк ханым горхуб ичәри кирди
Гапыны чәфтәләјиб, чәнкәлини кечирди
Билгамыс ешидирди чаггылтынын сәсини

Башыны галдырараг о ханыма үз тутду:

20 А ханым, нә көрдүн ки, тез гапыны бағладың,

Бир јумругла гапыны, чәфтәни сындырарам!"

[.....]

.....]

Гышгырыб Билгамыса Сидури гәзәбләнди,
Танрылар варисинә һирсли-һирсли дилләнди:
Нијә бу гәдәр ағыр, чәтин сәфәр едирсән,
Һансы јоллары кечиб бураја кәлмисән сән?
Чох кечилмәз јоллары адлајыб јара-јара.
Нә гәдәр чајлар кечиб, нечә чатмысан бура?
Билмәк истәјирәм мән, сөјлә һара кедирсән,
Јолун һансы сәмтәдир, һара сәфәр едирсән?"
Билгамыс сөз ачараг ханыма сөјләди ки,
Мән мешә кәзәтчиси, о горхунчу өлдүрән.

а Сидр мешәсиндәки һумбабаны мәһв едән
б Көјләрдән ениб кәлән Буганы вуруб јыхан.
в Дағларда ширләр илә дөјүшдә галиб чыхан
г Ханым сөһбәт ачараг Билгамыса сөјләди:
д "Әкәр доғрудан да сән кешикчини өлдүрән,
е Сидр мешәсиндәки һумбабаны мәһв едән,
ж Көјләрдән ениб кәлән Буганы вуруб јыхан,
з Дағларда ширләр илә дөјүшдә галиб кәлән.
и икид Билгамыссанса,
к Нијә јанағын батыб, башын ениб синәнә?
Гәлбини гәмләр алыб,

үзүн нијә саралыб?

л Нијә сәнин ичиндә сонсуз бир нискил јашар,
к Көркәмин јоллар јормуш јорғун адама охшар,
к Бүркү, сазаг гарсыјыб нијә сәнин үзүнү,
м Илғыммы ахтарырсан кәзиб чөлүн дүзүнү?"

Билгамыс сөһбәт ачыб ханыма бәјан едир:
"Нечә батмасын јанаг, баш нечә әјилмәсин,
Гәлб нечә гәмләнмәсин, рәнк нечә дәјишмәсин?
Гәмләр мәним ичимә бәс нечә јол салмасын
Јол кәлиб јорулмуша чан нечә тај олмасын?
Нечә гарсыламасын бүркү, сазаг үзүмү?
Сәһрада һејванлары, о вәһши ешшәкләри
гован гардашыма мән
Сәһралары долашан Енкидуја-достума,
кичик гардашыма мән

Буганы икиликдә мәһв едиб јыхдығымыз,
Мешәдә һумбабаны биркә өлдүрдүјүмүз

II. ¹ Бах о гәһрәмана мән
бағланмышдым үрәкдән.

^{1a} Бүтүн зәһмәтләримә тән олан гардашыма
² Үрәкдән бағландығым Енкиду сирдашыма
^{2a} Ахырда гисмәт олду ади инсан талеји.

⁵ Гәбрә гојмадан әввәл
Алты кечә, једди күн она көз јашы төкдүм.

II. ⁷ Достум мәни ешидиб бир өзүнә кәлмәзми?

II. ⁶ Бурнуна гурд долмамыш бир ојана билмәзми?
Өлүм мәни горхудур, гојмур дајаным раһат,
Тапа биләрәмми мән көрән әбәди һәјат?

II. ¹¹ Гулдуртәк јола чыхыб, чөлләр боју гачарам,

II. ^{8a} Гардашымы андыгча раһат отураммырам.
⁹ Сәһралары кәзирәм, јоллар олуб мәскәним
^{9a} Достум чыхмыр јадымдан, динчлијим јохдур мәним.

¹⁰ Узаг јоллара чыхыб сәһраларда кәзирәм.
¹¹ Нечә суса биләрәм, үрәјими үзүрәм.
¹² Мәним әзиз достумун артыг һәјаты сәнмүш,
^{12a} Мәним достум Енкиду артыг торпаға дөнмүш!
¹⁴ Мән дә ми онун кими әбәди јатачағам?

II. ¹² Ханым, сәнә раст кәлдим, бир де, нечә еләјим?
О дәһшәтли өлүмүн үзүнү мән көрмәјим!"
Ханым тамам динләјиб, Билгамыса сөјләди:

III. ¹ "Сән һара чан атырсан? Кәзсән дә каинаты,
Һеч вахт тапа билмәзсән, ахтардығын һәјаты!
Танрылар хәлг еләјиб инсаны јараданда
Өлүмү инсан үчүн бујурмушдулар онлар".

⁵ һәјаты сахламышлар өзләринин әлиндә,
Билгамыс, гәм еләмә, чанын сағ олсун сәнин,
Кечә-күндүз де, шәнлән, кефин чағ олсун сәнин.
Кеф елә, бајрам кечир,

Кечә-күндүз чал-чагыр, нәгмә де, күл, ойна сән!

10 Яхшы кејиниб-кечин, әјнин тәмиз, ағ олсун
 Сачларына сығал чәк, гој сачын парлаг олсун.
 Ушагларын ојнасын, гој тутсун әлләриндән,
14 Севкилини әзизлә, разы галсын әриндән!
 Инсанын һәјаты да, иши дә будур анчаг!"

II. 15 Билгамыс сөһбәт ачыб ханыма сөз сөjlәјир:
 "Ханым, јолуну көстәр мәнә Утнапиштинин,

17 Де, нечәдир көркәми үзүнүн, сифәтинин.
17a Онун сәмтини көстәр, јолуну таныт мәнә
 Әкәр мүмкүн оларса дәнизләрдән кечәрәм,
 Мүмкүн олмаса әкәр сәһраларла кедәрәм!"

20 Ханым сөһбәт ачараг Билгамыса сөjlәјир:
 "Билгамыс, о дәнизи олмајыб үзүб кечән,
 Ким кәлиб кечәммәјиб бура чох гәдимләрдән,
23 Јалныз гәһрәман Шамаш дәнизи кечә биләр.
23a Ондан башга һеч кәсдә ола билмәз бу һүнәр!
 Јаман ағырлашдырыр кечидләр о јоллары,

25 Кәсибдир габағыны дәрин әчәл сулары,
 Билгамыс, дәнизләри әкәр адлајыб кечсән
 Бәс әчәл суларыјла сонра нә едәчәксән?
 Билгамыс, дејим, ешит, бөјүк Унтапиштинин
 Уршанаби адында јахшы кәмичиси вар.
 Онун бүтләри дә вар, чөлләрдә илан говар.

30 Әкәр бачарырсанса ахтар, долан, ону тап.
31a Мүмкүн олмаса әкәр, дајанма керијә дән".
 Билгамыс ешидәндә буну онун дилиндән,
 Өз дөјүш балтасыны галдырараг белиндән,
 Гылынчы сијирәрәк чыхартды кәмәриндән
34a Ағачларын ичијлә чәнкәллијә кечди о,

35 Низә кими онларын арасына дүшдү о,
 Бүтләри чылғынлыгла гырыб төкдү, бичди о,
 Тилсимли иланы да тапыб башыны әзди.

- 40 Бир азча о тохтады, сәнжиди гәзәби дә,
Сакитләшди үрәји, өз-өзүнә сөjlәди:
"Һардан гаҗыг тапым мән, нечә кечим jоллары,
Нечә кечим көрәсән өлүм сачан сулары,
О кениш дәнизләри нечә үзүб кечим мән? "
Билгамыс сакитләшди, әл чәкди гәзәбиндән,
- 45 Чаj тәрәфә jолланды ениб галын мешәдән
Көрдү ки, Уршанаби сулары үзүб кәлди,
Гаҗыгы jавашыдыб о саһилә jөнәлди,
Билгамыс сөһбәт ачыб кәмичиjә сөjlәди:
- VI. ⁸ "Дејим сәнә адымы, таны — Билгамысам мән.
Урукдан кәлирәм мән, Анунун мәскәниндән
10 Мән сәфәрә чыхмышам Күнәш доған тәрәфдән,
дағлары долашмышам"
- III. ¹ Кәмичи Уршанаби Билгамыса сөjlәјир:
"Ниjә jанағын батыб, башын ениб синәнә?
Гәлбини гәмләр алыб,
Үзүн ниjә саралыб?
Ниjә сәнин ичиндә сонсуз бир нискил јашар,
- 5 Көркәмин jоллар басмыш jорғун адама охшар.
Бүркү, сазаг гарсыjыб ниjә сәнин үзүнү?
Илғыммы ахтарырсан, кәзиб чөлүн дүзүнү?
Билгамыс сөһбәт ачыб, кәмичиjә сөjlәди:
"Јанаг нечә батмасын, баш нечә әјилмәсин,
Гәлб нечә гәмләнмәсин, рәнк нечә дәјишмәсин?
- 10 Гәмләр мәним ичимә бәс нечә jол салмасын,
Jол кәлмиш jорғунлара чан нечә тај олмасын?
Нечә гарсыламасын бүркү, сазаг үзүмү,
Нечә долашмајым мән, ахы чөлүн дүзүнү,
- 15 Сәһрада һејванлары, о вәһши ешшәкләри
гован гардашыма мән
15а Сәһралара долашан Енкидуја-достума,
кичик гардашыма мән.
Буғаны икиликдә мәһв едиб јыхдығымыз.
Мешәдә һумбабаны биркә өлдүрдүјүмүз

20 Бах о гәһрәмана мән,
багланмышдым үрәкдән.

20a Бүтүн зәһмәтләримә тән олан гардашыма,
21 Үрәкдән багландыгым, Енкиду сирдашыма
21a Ахырда гисмәт олду ади инсан талеји!
Алты күн, једди кечә гаршысында диз чөкдүм,

25 Өлүм мәни горхудур, гојмур дајаным раһат
Тапа биләрәмми мән көрән әбәди һәјат.
Достум чыхмыр јадымдан, бир ан олмурам арам.
27 Узаг јоллара чыхыб, чөлләр боју гачырам,
27a Достум чыхмыр јадымдан, динчлијим јохдур мәним
Сәһралары кәзирәм, јоллар олуб мәскәним.
30 Нечә суса биләрәм, мән нечә динчәләрәм?
30a Мәним әзиз достумун артыг һәјаты сөнмүш.
31 Көзәл достум Енкиду артыг торпаға дөнмүш!
31a Мән дә ми онун кими әбәди јатачағам?"

(Уршанабинин чавабы бурахылыб, ола билсин ки, бу, мәтни көчүрәнин көзүндән гачыб).

32 Билгамыс сөһбәт ачыб кәмичијә сөјләди:
Уршанаби, јолун де мәнә Утнапиштинин

34 Де нечәдир көркәми үзүнүн, сифәтинин,
34a Онун сәмтини кестәр, јолуну таныт мәнә.

35 Әкәр мүмкүн оларса, дәнизләрдән көчәрәм,
35a Мүмкүн олмаса әкәр, сәһраларла кедәрәм!
Кәмичи Уршанаби Билгамыса сөјләди:

IV. ⁷ Мәним көзәтчим иди о бүтләр гәдимләрдән,
Гојмурдулар тохунам әчәл суларына мән,
Сән мәһв етдин онлары, гырыб дөндәрдин күлә
Сәнә онларсыз үзмәк чәтиндир о саһилә.
Балтаны әлинә ал, Билгамыс, инди тәләс.

III. ⁴¹ Шүвүл кәсмәкдән өтрү мешәнин ичинә кир,
41a Бири он беш саженлик јүз ијирми шүвүл гыр,
Гатран сүртүб онлара, пәр дүзәлт мәнә кәтир".
Билгамыс бу сөзләри ешидиб дурду јердән,

44 Балтасыны көтүрдү, јериндән галхды зирәк,
44a Гуршағындан гылынчы чыхарды сијирәрәк,
45 Бирчә көз гырпымында чумуб мешәјә кирди,
45a Бири он беш саженик жүз ијирми шүвүл гырды,
Гатранлајыб, онлардан пәр дүзәлдиб кәтирди;
Уршанабијлә биркә әјләшдиләр гајыга,
Далғаларын гојнунда үзә-үзә кетдиләр.
Алты һәфтәлик јолу үч күнә гәт етдиләр.

50 Өчәл сулары илә үзүрдү Уршанаби.

IV. ¹ Кәмичи Уршанаби сөјләди Билгамыса:
"Дајан, Билгамыс, дајан, шүвүлү дә ал әлә,

Өчәл сујуна дәјмә, ондан өзүнү көзлә!
Бу икинчи, үчүнчү, бу дөрдүнчү, ал бир-бир,

5 Беш, алты, једди шүвүл, Билгамыс, тез ол көтүр,
Сәккиз, догуз, бу да он, ал көтүр, Билгамыс сән,
Бу он бир, бу он ики, ал көтүр, Билгамыс сән".
Гуртарды Билгамысын жүз ијирми шүвүлү
Белиндән чәкиб ачды сарғысыны өзүнүн

10 Палтарыны сојунуб, гатыны ачды онун,
Јелкән кими әлијлә, ону көјә галдырды,
Утнапишти узагдан онлар сәмтә бахырды.
Онлары көрән кими өз-өзүнә дүшүндү:

15 "Бәс нијә сындырылыб, гајыгда јохду бүтләр,
Нијә саһиби јохдур, гајыг саһибсиз кәлир?
17 Јахынлашан кимдирсә, мәним адамым дејил,
17a Каһ сагдан бојланырам, каһ солдан бахырам мән,
Таныја билмирәм һеч, мән ону көркәминдән.
Јенә көз јетирирәм, анлаја билмирәм мән.

20 Бахырам, танымырам, билмирәм кимдир кәлән
[.....]

(Бундан сонра ијирмијәдәк мисра чатышмыр).

42 Утнапишти сөз ачыб, Билгамыса сөјләјир:
"Нијә јанағын батыб, башын өниб синәнә,

Гәлбини гәмләр алыб, үзүн нијә саралыб?

45 Нијә сәнин ичиндә сонсуз бир нискил јашар,
Көркәмин јоллар басмыш јорғун адама охшар?
Бүркү, сазаг гарсыјыб нијә сәнин үзүнү,
Илғыммы ахтарырсан, кәзиб чөлүн дүзүнү?"
Утнапиштијә ордан белә дејир Билгамыс:

50 "Јанаг нечә батмасын, баш нечә әјилмәсин.

V. 1 Гәлб нечә гәмләнмәсин, рәнк нечә дәјишмәсин?
Гәмләр мәним ичимә бәс нечә јол салмасын,
Јолларын јорғунуна чан нечә тај олмасын?
Нечә гарсыламасын бүркү, сазаг үзүмү,
Нечә доланмајым мән, ахы чөлүн дүзүнү?

5 Сәһрада һејванлары, о вәһши ешшәкләри
гован гардашым мәним
Сәһралары долашан Енкидуја-достума,
кичик гардашыма мән –
Бирлиқдә уча-уча дағлары чыхдығымыз,
Буганы икиликдә мәһв едиб јыхдығымыз,

10 Сидрдә һумбабаны биркә өлдүрдүјүмүз,
11 Дағын кәдикләриндә ширләри гырдығымыз,
12 Бүтүн зәһмәтләримә тән олан гардашыма—
12a Енкиду сирдашыма үрәқдән бағланмышдым.
13 Әзиз достум, истәклим, сирдашым Енкидуја—
13a Бүтүн зәһмәтләримә тән олан гардашыма:
14 Ахырда гисмәт олду ади инсан тәлеји?
14a Гәбрә гојмаздан әввәл.

15 Гурдлар онун бурнуна јол салмамышдан әввәл
16 Кечә-күндүз көзјашы төқдүм онун үстүндә.
17 Өлүм мәни горхудур, сәһралара гачырам,
18 Гәһрәманы дүшүнүб ола билмирәм арам,
18a Сәһралары кәзирәм, узаг јоллар мәскәним,
19 Енкиду јада дүшүр, динчлијим јохдур мәним

20 Ахы нечә сусум мән, нечә сакитләшим мән?
21 Мәним әзиз достумун артыг һәјаты сәнмүш,

21а Эзиз достум Енкиду артыг торпага дөнмүш,
22 Мөндәми онун кими әбәди јатачагам?"
23 Билгамыс узагдакы Утнапиштијә дејир:
24 "Мән кедиб чатмаг үчүн узагда мәскән салмыш.

²⁵ һаггында сөз сөjlәмиш, әфсанәләр гошулмуш
мәшһур Утнапиштијә

26 Нә гәдәр јоллар кәзиб, өлкәләри долашдым,
27 Уча дағлары ашдым,

Чохлу дэнізлэр кечдим,

²⁸ Көзүмү һәсрәт гојдум бал кими јухулара:

Чанымь үзэ-үзэ

²⁹ Дәрд газана-газана, ағры, гәм йыға-йыға,

30 Танрылар ханымнын јанына чатаначан

чырылды палтарларым,

31 Аҗы, кафтар овладым, вурдум нечә-нечә шир.

32 Овун әтини једим, бүрүндүм дәрисинә

33 Ханым горхду көрөндө, гапы ачмады мәнә

33а Шүвүлэ гатран сүртдүм,

34 Гајыгла үзүб кәлдим, сулара әл вурмадым.

35 Мөнә әбәди һәјат гисмәт олачагдымы?"

36 Утнапишти сөз ачыб, Билгамыса сөjlәир:

37 "Нийэ, Билгамыс, бүтүн кәдәрә гәрг олмусан?"

38 Она көрәми сәнин бәдәниндә һәм танры.

Һәм дә инсан чаны вар?

39 Она көрәми сәни өз доғма ата-анан

өлүмлү жарадыблар?

⁴⁰ Өјрәнмәмисәнми бәс, өләри Билгамысчүн

40а Танрыларын јанында тахт гојулубдуму?

⁴¹ Билмирсэнми бэс сэнэ һəјат һэдди гојулуб?

42 Инсан ајран кимидир, танрыларса јағ кими.

43 Адам саман кимидир, танрылар бугда кими.

44 Дәријә бүрүнмәкдән, Билгамыс, тәләсмисән,

⁴⁵ Ону шаһ гуршағы тәк бәдәниндән асмысан.

46 Неч бир чавабым юхдур онунчун мәним сана.

47 Билгамыс, сән үзүнү чевир адамларына

48-49 **Нијә онларын шаһы чырыг-чындыр кејинир?**
[.....] [.....]

XI ЛӨВ ҺӘ

1 Билгамыс узагдакы Утнапиштијә дејир:
2 "Утнапишти, мән бурдан бахыб көрүрәм ки, сән
3 Бојдан чох сечилмирсән, елә мәним кимисән,
4 Көрүнүшдә, дурушда фәргимиз јохдур елә.
5 Сәнинлә вурушмаға, дүзү горхмурам һеч мән.
6 Динчәләндә мәнимтәк узаныб динчәләрсән.
7 Танры јығынчагына нечә гәбул олундун,
Де, сән нечә сағ галыб, әбәди һәјат булдун?

8 Утнапишти сөз ачыб Билгамыса сөјләјир:
9 "Билгамыс, ешит, сәнә сеһрли сөз дејәчәм.
10 Танрыларын сиррини сәнә акаһ едәчәм.
Фаратын саһилиндә әбәди мәскән салан,
Шуруппак шәһәрини сән јахшы таныјырсан.
Һәмин гәдим шәһәрә танрылар јахындырлар,
Туфан истәди көнлү, үрәкләри онларын
Истәдиләр ки, гопсун туфаны танрыларын

15-16 Онларын аталары Ану да ора кәлиб,
17-18 О гәһрәман Еллил дә онлара мәсләһәтчи.
Чапарлары Нинурта, мираблары Еннуки
Кәлиб јығышмышдылар, мәшвәрәт етмишдиләр,
Сәма көзлү Еја да онларла анд ичмишди.

20 Лакин Еја сирлэри данышмышды дахмаја,
 "Еј дахма, дахма, дахма! Еһ дивар, дивар, дивар!
 Ешит, а дахма! Дивар, јадда сахла нә ки вар.
 Шуруппак шәһәриндә, Убар-Тутунун оғлу!"
 Сөкәрәк мүлкләрини, онлардан кәми дүзәлт

25 Бу вар-дөвләти тәрк ет, һәјат барәдә дүшүн!
 Зәнкинлијә нифрәт ет, руһуну хилас елә.
 Сән бүтүн чанлылары јығыб кәминә јүклә.
 Гој дөрдкүнч олсун сәнин дүзәлдәчәјин кәми.

30 Ени дә узунуна гој тән олсун, дүз кәлсин,
 Тахтапуш вурдур она, өртүк чәкдир үстүндән!"
 Мән бунлары анладым,
 Һөкмдар Ејаја сонра да белә дедим:
 "О сөз ки, сән сөјләдин, һөкмдар, мәнә дедин.
 Борчумдур, лазымынча кәрәк бу иши көрүм.

35 Бәс мән ағсаггаллара, халга нә чаваб верим?
 Еја чаваб верәрәк арамла мәнә дејир,
 Итаәткар гулуна—о бу чүрә сөјләјир:
 "Сән онларын өнүндә белә нитг ирад елә.
 Де, билирәм ки, Еллил мәнә нифрәт бәсләјир.
 Онунчун бу шәһәри бирјоллуг тәрк едирәм,

40 Еллилин торпағындан бирдәфәлик кедирәм,
 Мән һөкмдар Ејанын јанына енәчәјәм,
 үммана кедәчәјәм.
 Сизин үстүнүзәсә лејсан јағыш јағачаг
 Сиз хәбәр тутачагсыз балыгларын јурдундан.
 О вахт гуш сәһириндән башыныз да чыхачаг,

45 Дүнјанын һәр јериндә бол мәһсул јетишәчәк
 Сәһәрдән ахшамачан куршад лејсан јағачаг,
 Кечә бугда јағышы јағачаг јерә көјдән.
 Дан јери јеничә ағарышанда
 Сәсләдим, бир јерә јығышды һамы.

50 [.....][.....]
 [.....] [.....]
 Мән бијара чағырдым елин әрәнләрини
 Евләрим сөкдүләр, һасары дағытдылар,

Ушаглар да ишләјир, гатран дашыјырдылар,

55 Күчлүләр ағыр жүкү чәкиб апарырдылар,
Бешин күнүн ичиндә мән баны дүзәлтдирдим
Саһәси бир һектарың үчдә бири оларды.
Јанларын һүндүрлүјү дүз ијирми дирсәк,
Үст јанларын һәрәси, ајрылыгдача тәк-тәк,
Оларды нә аз-нә чох, дүз јүз ијирми дирсәк.
Нахышлар да дүзәлтдим, чыздым гурулушуну.

60 Көјөртәјә әмәлли дар ағачы бәркитдим,
Беләликлә, мән ону једди һиссәјә бөлдүм,
Онун дибини исә доггуз јерә ајырдым.
Дибинә лазымынча су мыхчалары чалдым.
Сүкан сечдим, һәр шеји сонра јербәјер етдим,

65 Сонра да мән дүз үч габ јахшыча гыр әритдим.
Дүз үч габ гатраны да гарышдырдым онунла.
Һамбаллар кәтирдиләр үч габ да зейтун јағы
Јағламагчүн кәмидә бир габ јағдан савајы,
Сүканчы да ики габ зейтун јағы кизләтди,

70 Шәһәр сакинләринә јахшы бир өкүз кәсдим,
Һәр күн адәтим иди, мүтләг гојун кәсәрдим,
Чај сују гәдәр халга дојунча шәраб верәрдим—

Мејвә ширәси, шәрбәт—сикера, ағ, ал шәраб
ичирдиләр о ки вар.
Јени ил шәнлији тәк кеф чәкирди адамлар.

75 Әлимә әтир јахдым
Күнүн батан чағында кәми там һазыр олду.
Ону биз јаваш-јаваш тәрләтмәјә башладыг,
Һәм алтдан, һәм дә үстдән пәјаларла гыснадыг,
Чох ағыр зәһмәт илә ахыр ки, суја чатдыг.
Там үчдән ики пәји кәминин суја батды.

80 Мәним нәјим вардыса о кәмијә јүкләдим,
Нә күмүшүм вардыса о кәмијә јүкләдим,
Нә гызылым вардыса о кәмијә јүкләдим,

Нә һејваным вардыса о кәмијә јүкләдим.
Күлфәтими, нәслими јығышдырдым кәмијә.

85 Чөл һејванларыны да јерләшдирдим кәмијә,
87 Мәнә гәһрәман Шамаш вахт да тә`јин еләди:
87a "Сәһәр куршад јағачаг, лејсан төкәчәк, — деди.—
88 Тахыл јағышыны да һамы ајдын көрәчәк,
89 Кәми гапыларыны бағлатдырыб гатран чәк!"
Шамашын дедији вахт көзләдим, кәлиб чыхды,

90 Көјдән һеч көрүнмәмиш күчлү бир лејсан јағды,
90a Тахыл јағышыны да көрдүм өз көзүмлә мән.
91 Мән һаваја бојландым, көрдүм көјүн үзүндән
92 Санки дәһшәт төкүлүр чәтиндир көрмәк ону,
93 Кәмијә миндим, сонра гатранладым гапыны.
94 Кәмијә гатран чәкән о Пузур-Амурријә,

95 Бир гәср бағышладым ичинин сәрвәтијлә.

96 Сүбһүн көзү ачылыб, үфүгә дүшәндә дән,
97 Гара бир булуд галхды, көјләрин тәмәлиндән
98 Булудун ортасында Әдду курулдајырды,
99 Өнүндә Шуллат илә һаниш аддымлајырды.

100 Чапарлар чапырдылар дүзәнләрә, дағлара,
Ерегал ишләјирди бәнддә тир ғыра-ғыра
Нинурта чөр-чөпләри сүпүрүб апарырды.
Аннунаклар ишыглы мајакы јандырырды,
Онларын парылтысы јерә ишыг сачырды.

105 Уддунун әмәлиндән көјләр нура бүрүндү,
Ишыглы нә вардыса тамам гаралыб сөндү,
Јер үзү чат-чат олуб сыныг күпәјә дөндү.
Биринчи күн чәнубдан дәли күләкләр әсди,
Дағлары гәрг еләди, зирвәләрә тәләсди.

110 Елә бил говғалара бүрүнмүшдү Јер үзү
Һәр јан гаранлыг иди, көз-көзү сечмирди һеч,
Көјдән бојлананда да көзә дәјмирди һеч кәс
Танрылар өзләри дә ваһимәјә дүшдүләр,
Галхыб көјә, Анунун сәмасына көчдүләр,

115 Ев ити кими онлар Ануја гысылдылар.
О танрылар ханымы, о көзэл сәсли Иштар,
Агры чөкөн гадын тәк, һарај салыб гышгырды:
"Каш ки, һәммин о күнә даш јағајды көјләрдән
Танры мәшвәрәтиндә бу чүр гәрарым нәјди?

120 Мән илк дәфә јаманлыг етмәк фикринә дүшдүм,
121 Инсанларыма өлүм давасыны мән сечдим.
122 Онунчунмү төрәјиб, чохалдырам ки, онлар
123 Балыг кими сулара, дәнизләрә долсунлар?!"
124 Аннунак танрылары аглајыр ичин-ичин;

126 Танрылар рам олублар, ағы дејирләр һәр күн.
127-128 Бир-биринә сығыныб, гурујуб додаглары,
129 Алты күн једди кечә дәли күләкләр әсир,
129a Туфанлар јер үзүнү дашгынлара бүрүјүр.

130 Бу чүрә говға илә кәлиб једди күн олду,
131 Дашгын тамам дајанды, гасырғалар совушду,
Мән нәфәслији ачдым, үзүмә ишыг дүшдү.
Бахдым сакит дәнизә, көрдүм гәзәби сөнүб,

Бүтүн бәшәријәтсә тамам торпаға дөнүб.
Јерлә јексан олмушду, дүнја дүмдүз дам кими.

136 Мән дизи үстә чөқдүм, јаш тутду көзләримини,
Агладым һөнкүр-һөнкүр.
Бахырдым саһилләрә, көрүм нә вар орада,
Он ики мәнзилликдә көрүнүрдү бир ада.

140 Һәммин Нисир дағында дајанды бизим кәми.
Дағ кәмини сахлајыб тутмушду дајаг кими,
Дүз ики күн гојмады кәмини тәрпәнмәјә.
Үч-дөрд күн дә гојмады, дағ кәмини сахлады,
Беш-алты күн дә кечди кәмини бурахмады.

145 Једдинчи күн кәләндә
Мән көјәрчин чыхарыб ону бурахдым көјә,
Көјәрчин учду, учду, кедиб дөндү керижә,

Гонмага јер тапмады бир дэ кери гајытды.
Гарангушу чыхарыб, ону бурахдым көјө,

150 Гарангуш учду, кедиб дөндү керијө
Гонмага јер тапмады, бир дэ кери гајытды,
Мән гузгуну чыхарыб, ону бурахдым көјө,
Гузгун јол кедиб тапды сују чәкилмиш јери,

155 Мән чыхыб дөрд тәрәфин дөрдүнә гурбан вердим,
Галхыб дагын башына көјләрә тә`риф дедим.
Мән орда једди дәфә, једди бухурдан дүздүм,
Бухурдана төкмәкчүн мәрсин, сидр, гамыш әздим.
Танрылар бухурданын бухарыны дүјдулар,

160 Хош әтри таныдылар, ора гәдәм гојдулар.
Танрылар гурбанларын башына јығышдылар
Илаһәләр анасы Ану да кәлиб чыхды,

163 Тахмышды алтун гашлы көзәл бојунбағыны:
163a "Еј танрылар! Бојнумда әвәзсиз даш олачаг
164 О мәним әбәдилик јаддашымда галачаг,

165 Бу тарихи күнләр дә хатиримдә олачаг,
165a Онлары өмрүм боју унудан дејиләм мән!
Еј танрылар, јығышын, јахын кәлин, гурбана,
Тәк Еллили гојмајын, бу гисмәт дејил она
Чүнки о дүшүнмәдән белә дашгын төрәтди,
169 Мәним адамларымы өлүмә дүчар етди!"

170 Еллил ораја кәлиб артды гәзәби, кини;
Игиг танрыларына артды гәзәби, кини;
173 "Бу нечә руһдур, көрән, саламат галыб һәлә.
173a Кәрәк сағ чыхмајады туфандан бир кәс белә"
174 Нинурта сөз сөјләјиб белә сөјләди она
174a Сонра деди Еллилә—о күчлү гәһрәмана:

175 "Истәкләри Ејадан даһа јахшы ким көрүр,
176 Еја идарә едир, Еја мәсләһәт верир!"
176a Еја да сөһбәт ачыб Еллилә белә деди:
"Сән мүдриг гәһрәмансан, танрыларын ичиндә.
Нижә дашгын јаратмаг фикри јаранды сәндә?"

- 180 Күнаһларын үстүнә бир күнаһ даһа кәлди.
180a Сән тәгсири оланын үстүнә жүклә тәгсир,
Көзлә ки, мәһв олмасын, һифз елә дағылмасын.
Бу чүр туфан Һопарыб, дашгын төрәтмәкдәнсә,
Шир кәлиб адамлары дишә чәксә јахшыјды.
Бу чүр туфан Һопарыб, дашгын төрәтмәкдәнсә,
Чанавар адамлары бир-бир јесә јахшыјды!
184a Бу чүр туфан Һалдырыб дашгын төрәтмәкдәнсә,
Ачлыг дүшүб онлары тамам Һырса јахшыјды.
- 185 Мән исә танрыларын сиррини вермәмишәм,
Ән чох мүдрик олана вагиә көндәрмишәм,
О да вагиф олубдур танрыларын сирринә.
Индисә мәсләһәт вер, Һој гулаг ассын сәнә!"
Ғәһрәман Еллил дурду, Һалхыб кәмијә кирди.
- 190 Мәним әлимдән тутуб көјәртәјә кәтирди,
Јанымда дизи үстә отуртду арвадымы,
Алнымыза әл Һојуб, арамызда отурду,
Бизә бөјүк Һәлбијлә хејир-дуа верди о:
"Утнапишти адам иди.
Индән белә танрылара тај олачаг!
- 195 О әбәди сағ галачаг,
улу-улу чајлар үстдә јурд салачаг!"
Сонра мәни узаглара апардылар,
Чај ағзында јурд салдылар,
- Де, сәнинчүн ким јығарды
танрылары бир мәчлисә?
Сән дә арзуна чатасан,
Әбәди һәјат тапасан?
- 199 Инди бујур, алты күндүз,
једди кечә јатма көрүм"
- 200 Ајағыны узадараг бир анлыг отуран кими,
Ону басды зүлмәт јуху, сәһрадакы торан кими.
Утнапишти истәһзајла арвадына сөјләди:
"Һәјат кәзән икидә бах, көз јумду отуран кими,

Бирчә анда јуху басды, сәһрадакы торан кими".

205 Арвады да бәјан едиб Утнапиштијә сөјләди:
"Ону тәрпәт, она тохун, о адамы гојма јатсын,
Гој кәлдији јолла кечиб өз торпагына гајытсын,
Гој кәлдији гапылардан кечиб
кетсин өз јурдуна!"

209 Утнапишти чавабында белә деди арвадына:

210 "Адамлар јаланчы олуб! О да сәни алдадачаг.
Кәл она сән чәрәк бишир,
балышынын јанына гој,
Нечә күн јатачагдырса,
Һәр күн дивара бир хәтт ој!"
О чәрәкләри биширди, гојду балышын јанына,
Јатдығы күнләри сајыб, чызды евин диварына,
Онун биринчи чәрәји дағылыб јерә әләнди

215 Икинчи чәрәк чатлады, үчүнчүсү дә кифләнди,
216a Дөрдүнчүсүнүн рәнки дөндү,

Чәрәк бомбоз бозарды,
217 Бешинчиси бојат олду, алтынчысы тәзә галды,
218 Једдинчинин әтри исә ону ојатды јухудан.

219 Билгамыс сөһбәт ачараг Утнапиштијә сөјләјир:

220 "Нечә олду һеч билмирәм, јуху мәни үстәләди
Сонра гәфилдән ојандым,
Дејән кимсә мәнә дәјди".
Утнапишти сөз ачараг, Билгамыса сөјләди:
"Билгамыс, бир дур ајаға,

Сај ордакы чәрәкләри
Һәр күн бир чәрәк биширдик,

225 Сән јатдығын күндән бәри
226 Сәнә бишән илкин чәрәк, дағылыб јерә әләнди,
226a Икинчи чәрәк чатлады, үчүнчүсү дә кифләнди.
Дөрдүнчү чәрәјин рәнки дәјишди,
бомбоз бозарды,
Бешинчиси бојат олду, алтынчысы тәзә галды,

Једдинчиси бишән заман,
сән бирдән-бирә ајылдын".
Билгамыс бәјан едәрәк Утнапиштијә сөјләјир:

230 "Нејләјим, Утнапишти, мән, бир дә,
Инди һара кедим?

270a Чаныма оғру көз дикиб, сөјлә ахы мән нә едим?
Јатағыма әчәл кирир, аман вермир мәнә бир ан.
һара бахырам өлүмдүр, өлүмлә долудүр һәр јан!"

234 Утнапишти бәјан едир, кәмичи Уршанабијә:

235 "Бәрә сәни көзләмәсин, бәрә сәни гој унутсун,
Саһилә кимсә кәләрсә, о да бәрәјә чан атсын!
Сән кәтирән бу адамын чырыг-чындырды һәр шеји
Дәриләр мәһв едиб онун бәдәниндә көзәллији.
Уршанаби, ону апар, тәмиз суларда јујунсун,

240 Суја чәксин палтарыны, гој ағартсын, тәмиз олсун.
Дәриләри дәнизә ат, су батырсын көһнә шеји,
241a Кери дөнүб һәм дә артсын гәһрәманын көзәллији.

Тәзә чалма доласын гој, онда даһа јахшы олар,
Ибадәт палтары кејсин,
бәдәнини өртсүн палтар.
Бу јоллары кечәнәчән, шәһәринә кедәнәчән,

245 Дәнизләри ашаначан, торпағына јетәнәчән,
246 Кејими јыртылмајачаг, һамысы тәзә галачаг!"
Кәмичи јујунмаг үчүн, көтүрүб ону апарды,
О јујунду, јудугча да кирли палтары ағарды.
Дәриләри суја атды, көтүрүб апарды сулар.

250 Көзәлләшди, гәшәнкләшди,
Көр нечә хош көркәми вар,
Тәзә гуршаг долады о, гојду башына чалманы,
Әјнинә палтар кејинди,
палтарлар шах тутду ону.
Бу јоллары кечәнәчән, шәһәринә кедәнәчән,
Дәнизләри ашаначан, торпағына јетәнәчән.

Билгамыс бәян едиб кәмичијә сөјләјир:
"Уршанаби, бил, о чичәк чох мәшһурдур, сөһрлидир,
Чүнки адамлар онунла сонсуз һәјат әлдә едир.

280 Ону мүтләг мән һасарлы Урука чатдырмалыјам.
280a Ону халгыма јетириб, чамаата вермәлијәм.
Көрсәм гоча чаванлашыр, мән дә о чүр едәчәјәм,
Кәнчлијимә гајыдараг мөгсәдимә јетәчәјәм".

283 Ијирми мәнзил јол кедиб,
тәк бир јол авар чалдылар,
Отуз мәнзил гәт еләјиб,
бир јол дүшәркә салдылар,

285 Билгамыс сују сәпсәрин,
тәртәмиз бир дәрјача көрдү,
Көнлүнә сәринлик дүшдү,
галхыб о суја баш вурду,

287 Илан чичәк әтри дујуб,
јувасындан баш чыхарды,

288 О чичәји оғурлајыб сакитчә чәкиб апарды.
289 Чаванлашды, тәзәләшди јувасына дөнән кими,
289a Көһнә габығындан чыхыб,
о дәјишди габығыны

290 Јаман сарсылды Билгамыс,
отуруб ган аглајырды,
Онун јанаглары илә селләр кими јаш ахырды.
Кәмичи Уршанабијә үз тутуб белә сөјләди:
"Бу әлләр кимин јолунда, дәридән,
Нәдән өтрү габыгдан чыхды?
Өзүнү одлара јахды?

295 Өз хејримә чалышмадым,
өзүм дә дадмадым ону,
Јер ширинә гисмәт олду.
Чичәк тапдығым јер
галыб ијирми мәнзил узагда,
Јарағым да орда итди, гујуну ачдығым чагда.

Нә газандым, нә тапдым ки,
шөһрәтимә лајиг ола?

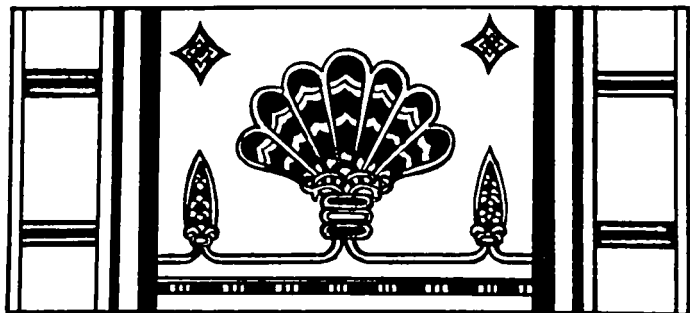
300 Гајығым галыб саһилдә".
300a Ијирми мәнзил јол кедиб,
тәк бир јол авар чалдылар,
301 Отуз мәнзил гәт еләјиб,
бир јол дүшәркә салдылар,
301a Беләликлә онлар кәлиб доғма Урука чатдылар

302 Билгамыс бәјан едиб Уршанабијә деди:

303 "Галх, Урук галасынын диварлары үстә јери.

304 Көр бүнөврә нечәдир, нечәдир кәрпичләри?
304a Дивар бишмиш кәрпичдән бәрк һөрүлүб, баша-баш.

305 Једди мүдрики гојуб галанын һиминә даш?
[.....]

ХII ЛӨВНЭ

"Нэр шеји билэн адамын дастаны" Билгамысын дастаны-
дыр. Гэдим эслинэ эсасэн бу китабын үзү көчүрүлмүш вә
тутушдурулмушдур.

*(Сонралар она ХII лөвнә дә әлавә олунмушдур.
Бу, Шумер дастанынын тәрчүмәсидир вә сүжет бахымындан
галан лөвнәләрлә багланмыр).*

С О Н С Ө З

ШУМЕР ДҮНЈАСЫНА АЧЫЛАН ПӘНЧӨРӨ

Багдаддан Иран көрфәзинә гәдәр Фәрат вә Дәчлә чајларынын вадиләриндә јашајан халглар 5—6 мин ил бундан әввәл “гарабашлылар” (шумерчә саг-кига), бүтөв әрази исә садәчә Өлкә (шумерчә Калам) адланырды. Өлкәнин шималында семитләр, мәркәз вә чәнубунда шумерләр јашајырды. Өлкәнин шумер һиссәсинин ады КИ.ЕН.ГИ. шәклиндә јазылдығындан бәлли олур ки, шумерләр өзләрини кенгер адландырмышлар.

Бу күн истифадә етдијимиз јазы вә тәдрис системинин, ријази формулларын, дәрман ресептләринин вә һүгуи сәнәдләрин илк нүмунәләрини шумер мирзәләри ичад етмишди. Дүнјанын илк мәдәнијјәт очагларындан олан Шумердә ортаја чыхан бәшәри кәшфләр заман-заман әтраф өлкәләрә јайылырды, бу мәдәнијјәт бешијиндә јаранан әдәбијјат, мифик сүжетләр гоншу халгларын дүнјакөрүшүнә күчлү тә’сир кәстәрир, онларын сөз јатырында гијмәтли инчиләрә чеврилирди.

Шумер мәдәнијјәти сонракы дүнја халгларында јашаса да, Шумер дөвләтинин өзү јашаја билмәди. Гоншулары семитләрдә һөкмдарлығы әлә алан Саргон е.ә. 2370-чи илдә Агадә шәһәринин ады илә илжили гүдрәтли Аккад дөвләтини јаратды вә шумер (кенгер) торпагларыны да бура гатды. Бир мүддәт аккад-шумер икидилли мүнһитиндә јашајан шумерләр сонралар тәдричән өз дилләрини унудуб семитдилли аккадларын ичиндә әридиләр. Беләликлә, шумерләр бир халг кими јер үзүндән синди. Шумер мәдәнијјәтинә јијәләнән аккадлар шумер јазы системини Јахын Шәргә јайдылар, орта әсрләрдә латын дилинин ојнадығы рол гәдим дөврдә шумер дилинин пайына дүшдү. Шумерләр тарих сәһнәсиндән чыхса да, онларын мәдәнијјәти, әдәбијјат вә мифоложи мотивләри гәдим дүнја халгларынын јардычылығына гәјнаг олду.

Нечә мин ил торпаг алтда галыб унудулан өзәл шумер китабәләри јалныз кечән әсрин икинчи јарысында ашкара чыхарылды. Шумер дүнјасына ачылан пәнчәрәдән баханлар һејрәтә кәлди, онларын гаршысында илк мәдәнијјәт бешији јелләнирди.

Шумер мәдәнијјәтинә, кил лөвһәләрдән ибарәт китабәләрә аид сон јүз илдә јазылан әсәрләрин сајы ајрыча китабхана тәшкил едә биләр. Бу абидәләрә олан марағын күн-күндән артмасы, јени-јени тәдгигатларын ортаја

чыхмасы тәсадүфи дежил, чүнки нечә-нечә халгын сөз јатырында шумер-ләрин пајы ајдын көрүнүр. Түрк халгларынын фолклорунда исә шумер мотивләрү даһа дәрин из бурахмышдыр, чүнки бу халгларын улу бабалалары шумерләрлә мәдәни әлагәдә олмушлар. Она көрә дә тарихин ән дәрин чағларына кедиб чыхан мифоложи мотивләрин, әдәби сүжетләрин Оғуз-намәләрдә, Дәдә Горгуд вә Короғлу дастанларында јер тутмасы гәрибә көрүнмәмәлидир.

Өкәр јүз ил әввәл шумер әдәбијатындан елм аләминә һеч нә бәлли дежилдисә, инди һәмин әдәбијатын мүхтәлиф жанрларыны әһатә едән хејли материал әлдә олунмушдур. Бурадакы өјкүләр, овсунлар, дуа вә ағылар, нәғмә вә нағыллар бизим фолклорла сәсләшән мотивләрлә болдур. Шумер әдәбијатынын бөјүк бир гисми бизә аккад дилиндә кәлиб чатса да, јенә шумер-түрк паралеллијини сахлаја билмишдир. Дүнја әдәбијатынын ән гәдим эпослары сырасында шәрәфли јер тутан гүдрәтли "Билгамыс" дастаны да һәмин әлагәни ајдын әкс етдирир.

Шумер дүнјасынын ән популјар гәһрәманы олан Билгамыс барәдә Јахын Шәргин дөрд гәдим дилиндә (шумер, аккад, хетт, хуррит) чохлу әфсанә вә нағыллар јазылмыш вә бунларын хејли һиссәси артыг ашкара чыхарылмышдыр. Тапылан јазыларын чоғрафи әразиси дә (Ираг, Фәләстин, Түркијә) олдугча кенишдир. Билгамысла илкили кил лөвһәләрин бир гисми һәлә там охунмамышдыр. Шумерчә олан мәтнләр исә дәгиг охунуша малик дежилдир, онларын ачыгланмасы кұман вә фәрзијјәләр үзәриндә гурулур, ејни мәтни ајры-ајры алимләр мүхтәлиф јоzumларла верирләр.

"Билгамыс" дастаны бизә бүтөв шәкилдә кәлиб чатмаса да, онун аккад дилинә тәрчүмәси нисбәтән кениш фрагментләри әһатә едир.

Епос аккадча гәдим Бабил, Ниневија вә Периферија версијалары әсасында бәрпа олунмуш вә мүасир дилләрин чохуна тәрчүмә едилмишдир. "Билгамыс" дастанынын Азәрбајчан дилинә илк тәрчүмәсини "Кәнчлик" нәшријјаты 1985-чи илдә чап етмишдир. Әсәрин аккад вариантыны дилимизә чевирән филолог-алим Исмајыл Вәлијев китаба "Кил лөвһәләрин дастаны" башлығы илә марағлы өн сөзү дә јазмышдыр. Инди исә әлиниздәки әсәр һәмин китабын јенидән ишләнмиш икинчи нәшридир.

Тәрчүмәчинин Азәрбајчан дилинә чевирдији аккад вариантынын мөвзусу вә сүжет хәтти дөрд һиссәјә ајрылар: Енкиду һағгында поэма, һумбаба илә дејүш, Иштар танрычанын мәкрли фәалијјәти вә нәһајәт, Билгамысын өлүмсүз һәјат ахтарышы. Бу мүхтәлиф шумер нағыл-притчаларыны ваһид хәтт үзрә бирләшдирән Уруклу кәһин Син-лике-уннинни еһти-мала көрә миладдан әввәл II миниллијин сонларында јазмышдыр. Он бир лөвһәдән ибарәт олан бу мәтнин үзүнү көчүрән ассиријалы кәһин Набу-зукун-кену (е.ә.VIII әср) бура шумер дилиндән тәрчүмә етдији "Билгамыс вә сөјүд ағачы" нағылыны да он икинчи лөвһә кими әлавә етмишдир. Дастанын үмуми хәттинә ујушмајан һәмин һиссәни И.Вәлијев дилимизә чевирмәји мәгсәдәујгун һесаб етмәмиш, дастанын гәдим формасыны сахламышдыр. Беләликлә, дастандакы һадисәләрин мөвзу бағлылығы, дастанын монолитлији мұһафизә олунмушдур. Дастанын ғыса мәзмуну исә бөләдир:

"Танрылар ағыл-камалда, һүнәр-төпәрдә тәк олан Билгамыса тән ола биләчәк Енкидуну јарадырлар. Әввәлләр вәһши һејванларла хошбәхт јашајан Енкидуну ишвәли гадын олан Шамхат васитәсилә јолдан чыхардырлар. Шамхатын тәһрики илә Урук шәһәринә кәлән Енкиду бурада Билгамысла вурушур, бир-биринин тәпәрини сынагдан кечирән Билгамысла Енкиду сонра ајрылмаз дост олурлар. Чәтин сынағларда даһа да мөһкәмлә-

нән бу достлуғун өҗкүсү дастан боју давам едир. Билгамысын көзәллиҗинә вурулан Иштар илаһә (шумерчә Инанна) она тәклиф едир ки, әри олсун, лакин Билгамыс бу танрычанын тутдуғу пис әмәлләри, әри Думузиҗә гаршы төрәтдиҗи чинајәти чәкинмәдән үзүнә чырпыр. Белә тәһгирә дөзмәјән Иштар атасы Ану танрынын көмәји илә Урук шәһәринә дәһшәтләр төрәдән бир буга көндәрир. Лакин ики дост көмәкләшиб бу буганы өлдүрүр. Бу достлар бирликдә сидр ағачларынын горундуғу мешәдә горугчу һумбабаны да өлдүрмүшдүләр. Билгамысла Енкидунун бу ики һәрәкәти аллаһларын хошуна кәлмир вә достлара өлүм һөкмү верилир. Билгамысы һимајә едән Күнәш танрысы бу һөкмү Билгамысын үстүндән көтүрдә билир. Енкиду исә өлмәлидир. Енкидунун фачиәси дүнја әдәбијјатында надир вә бәлкә дә тәкраролунмаз эпизоддур. Бу кунәһсыз баһадырын өлүмгабағы кечирдиҗи һиссләр, сөйләдиҗи сөзләр дастанын ән тә'сирли һиссәсидир. Достунун өлүмүндән сарсылан Билгамыс ағыр иткијә дөзмәјиб чәлләрә дүшүр, бир күн өзүнүн дә өлчәји фикри ону раһат бурахмыр. Билгамыс өлүмә гаршы чарә ахтарыр, өлмәзлики сиррини өјрәнмәк истәјир. Бу истәк ону узун вә мәшәтәтли јоллар кечмәјә вадар едир. Нәһајәт, бөјүк чәтинликлә әлдә етдиҗи чаванлыг чичәјини јары јолда илана оғурладыр. Илан габығыны дәјишиб чаванлашыр, Билгамыс исә Урук шәһәринә әлибош гајыдыр".

Шумер мәнбәләриндә Билгамыс каһ Урук шәһәринин баш каһини, каһ да һәмин шәһәрин һөкмдары кими хатырланыр. Илк дөврләрдә әдәби гәһрәман кими верилән Билгамыс сонрақы дөврләрдә илаһиләшдирилмиш мифик персонажа чеврилмишдир. Онун Аллаһ кими хатырланмасы III миниллијин сонунә тәсадүф едир. Оғузнамәләрдә, Алпамыс вә Манас дастанларында олдуғу кими, Билгамыс һаггындақы әфсанәләр дә фолклор гајнагында заман-заман јеткинләшиб јени сүжетләрлә зәнкинләшәрәк ајрыча дастан һалына дүшмүшдүр. Бу дастанын шумер дилиндәки парчалары архаик форманы вә услубу сахлаја билмишдир, әлдә олунан фрагментләрдәки тәкрарлар, ифадә паралелләри түрк эпосларына даһа јахындыр. Билгамысын башга дилләрә чеврилән вариантларында исә артыг чилаланмыш ифадәләрлә гаршылашмалы олуруг. Аккад вариантында исә эпосун услубу үзәриндә рәдактә иши апаран дилманчлар хүсусилә тәкрар ифадәләри минимума ендирмишләр.

Шумер мәтнләриндәки моһон тәкрар-формуллар динләјичини еһтизаза кәтирир, диқәр төрәфдән тәкрар мисралар бүтөв мәтни јадда сахламаға, шифаһи шәкилдә нәсилдән-нәсилә өтүрмәјә көмәк едир. Мәсәлән, "Үрәјин шикајәти" адлы шумер епик мәтниндә Думузи көрдүјү горхулу јухусуну бачысы Гештинаннаја данышыр вә ону јозмағы хаһиш едир. Гардашынын башына кәлчәји фачиәдән нараһат олан Гештинанна дејир:

Гардаш, бәд јухуду, белә јозурам ону.
Думузи, бәд јухуду, белә јозурам ону.

Габаглар рус дилиндә охудуғум "Гилгамеш" (Билгамыс) дастанынын Азәрбајҗан дилиндә нечә сәсләнәчәји мәни чох марағландырырды. Әввәлләр нәзәрдән гачырдығым, тута билмәдијим мәғамлары И.Вәлијевин илк уғурлу тәрчүмәсиндә охудуғча гәдим шумер мәтнләринин түрк дүнјасына јахынлығыны бир даһа дүјдүм. О вахт јанылмадығымы јохламағ үчүн Азәрбајҗан фолклоруну ганында вә дилиндә јашадан јазычы достум Мөвлуд Сүләјманлыдан тәзәчә охудуғу "Билгамыс" барәдә фикрини гәсдән лагәјдликлә сорушдум. О исә емосијасыны кизләдә билмәди:

– Баа...нечә күндү бурадакы ифадэләр мәни дәли елијиб. “Кечиләрин үч бала, гојунун екиз догсун”, “Бағырсағыны белинә долајардым” кими дејимләр, валлаһ, олдуғу кими бу күн дә ишләнир.

Он беш ил әввәл шаир-алим Олжас Сүләйменов “Шумернамә” илә түркологларын диггәтини Шумер дүнјасына ачылан пәнчәрәјә јөнәлтди. Кечән бу ғыса мүддәтдә һәмин јөндә апарылан ахтарышлар зәнкин шумер-түрк паралелләрини ортаја чыхартды. Гобустан ғаја рәсмләриндәки “Күнәш кәмисиндән” тутмуш гәбирүстү Гоч дашлара вә ән тутарлы дил туталгаларына, дил паралелләринә гәдәр хејли охшарлыг ашкар олду. Азәрбајчан филолокијасына јени нәфәс кәтирән белә ахтарышлар шумер мәдәнијәтинә артан марағы даһа да күчләндирди.

Елмин әдәбијатда вә дастанын башга дилләрә тәрчүмәсиндә Билгамысын ады Гилгамеш кими верилир. И.Вәлијев исә даһа дүзкүн јол сечәрәк тәрчүмәдә бу адын гәдим вариатыны сахламышдыр. Билгамыс адын-да “биликли” анламы олдуғу үчүн шумерләр бу гәһрәманы “һәр шеји билән” ел башчысы кими өјкүләмишләр. Аккадлар да дастанын илк мисрасыны “Дүнјакөрмүш барәдә” (О все видавшем) сөзләри илә вермишләр.

Билгамысын ады түрк дөвләт башчыларына верилән “Билге” титулу илә изаһ олуна биләр. Мәсәлән, 581-чи илдә көјтүркләрин гәрб голунда хаган е’лан едилән Тарду хаган “Билге” титулу алмышды, мәшһур Тонјукук да бу титулу дашымышдыр. Мүстәгил хаганлыг гуран Илтериш хаганын (VII әср) арвады Ел-Билге, оғлу Билге-Күл Тегин адланырды, түрк хаганы Могилјан 716-чы илдә һөкмдарлыға кечәркән өзүнә Билге-хан титулуну сечмишди. Көрүндүјү кими, гәдим шумер (кенгер) халгы да Урук һөкмдарыны Билгамыс ады илә адландыранда һәмин принципи көзләмишди. Адын сонлуғу исә Алпамыс, Тохтамыш адларындакы һиссәдир. Түрк-шумер паралеллији 15 әср түрк Билге хаганларынын даш үзәриндәки, 45 әср әввәл исә шумер Билгамысынын кил лөвһәләр үзәриндәки өјкүләриндә ајдын сечилир.

Билгамыс сојунун гәбиләсини Уту адлы Күнәш танрысы һимајә едир. Она көрә дә Билгамысын анасы ону Енкиду илә бирлиқдә узаг сәфәрә јола саланда Уту танрыја (аккад вариантында Шамаша) јалварыр ки, кечәләр динчәлмәјә чәкиләндә онлары горумағы кәлин-Аја тапшырсын. Башга бир шумер мифиндә Күнәш танрысы Уту Ај танрысы Нанна-Синин оғлу кими верилир. Лакин “Билгамыс” дастанындакы Күнәшин әр, Ајын исә кәлин олмасы мотиви Азәрбајчан фолклоруна даһа доғмадыр, бурадакы адлар да анлашыглыдыр; Уту “од” илә, Ај исә “ај” илә илкилидир. Јухарыдакы епизодда Билгамысын анасы “икидләрин архасынча бир чам тәмиз су атыр”. Јола чыханларын далынча су атылмасы кәләнәји түркләрин гәдим адәтләриндәндир.

Шумер мифолокијасында инсанлары танрылар јарадыр. Дастанын I лөвһәсиндә дејилир:

Аруу, Билгамысы бу чүр јаратмысан сән,
Бир икид дә јарат ки, күчдә олсун она тән.

Урук сакинләринин истәјини јеринә јетирән Аруу килдән Енкидуну јоғуруб она чан верир. Шумер мифолокијасында “јарадылыш еви”, “доғум еви” Дуку адланыр. Бу һәмин Дукудур ки, сонралар Библијада Тогар, Тогарма адланыр, Дәдә Горгуд дастанларынын ичиндә ән гәдим мотивләри сахлајан Дәли Домрул боју исә һәмин ады Духа шәклиндә бизә чатдырмышдыр. Јахын Шәргин миладдан габагы мәнбәләриндә Тогарма реал

бир бөлкәдир вә тәдгигатчыларын мүәйәнләшдирдијинә көрә Түркиянин индики Малатија маһалыны әһәтә едир. Тогармадан чыхан тогар, дикәр адлы тајфаларын түрклүүү бәллидир.

Өзүнү "Тогарма шаһы" адландыран Хәзәр хаганы (X әср) рәсми бир мәктубунда јазыр ки, Тогарманын он оғлу (Тогармадан төрәјән тајфалар) сырасында Ујгур, Турис, Авар, Угуз, Басил, Туран, Хәзәр, Јанур, Булгар вә Савир адлы халглардыр вә бунларын һамысы Хәзәр хаганына табедир. Гәдим ермәни мәнбәләри дә Тогарма илә Торк сөзүнү паралел ишләдир. һәтта ермәни тајфалары Тогармаја кәләндән сонра бурадакы Торк (түрк) адлы танрыја да тапынмаға башламышлар. Моисеј Хоренатси (V әср) исә Торк һагынды Дәдә Горгуд тәпәкөзүнү тәкрат едән бир әфсанәни дә гәләмә алмышдыр.

Көрүндүү кими, "доғум" сөзү илә илкили олан Дуку сонракы мәнбәләрдә Духа, Тогар, Тохар, Тоғрул, Дүгәр кими јер, шәхс вә тајфа ады кими мүһәфизә олунмушдыр. Азәрбајҗандакы Дүкәрли (Дүјәрли) кәнд адынын мәншәји дә гәдим тогар тајфалары илә бағлыдыр.

Бәзи шумерологлар "ахар суларын гана дөнмәси" ифадәсинин јалһыз шумер әдәбијатында вә Библијада ишләндијини гејд едирләр. һалбуки бу ифадә Дәдә Горгуд јарпагларында ән чох ишләнән дејимләрдәндир. Билгамыс вә Дәдә Горгуд дастанларында белә охшар дејимләр истәнилән гәдәрди. Думузинин бачысы гардашынын фачиәсини көрәндә "әл атыб үзүнү чырыр", оғуз гадынлары да бәд хәбәри "ағ үзләринә гара дырнаг чалараг" гаршылајыр, бу адәт түрк гадынларына хасдыр.

Шумер вә оғуз икидләринин характерик чизкиләри Енкидунун "бош-бекәр отурмагдан күчүмүз азалды" шикајәтиндә вә Газан ханын "отура-отура јанымыз ағрыды" чағырышы илә әрәнләрин сәфәрә чыхмасында да өзүнү көстәрир, һәм дә шумерләр дә оғузлар кими, дејүшчү икидә "әрән" дејир. Гызлар вә гадынлар да кез-ерту, кад-ишту адланыр.

Шумер әдәбијатынын "балбале" жанрлы һимни гәдим түркләрин "балбал" ритуал дашларында тәкрат олунур, шумерләрин "Бешик нәғмәси" адлы овсунунда көрпәнин башы алтынды гојулан чөрәк парчасыны үч дәфә онун башына доландырыб сонра итә атырлар ки, бу кәләнәк дә түркләрдә јашајыр. "Өлмәзлик дағына үз тутан каһин" әсәриндә Аратта, Маган топонимләринин ады чәкилирсә, башга бир әсәрдә бу шимал дағлыг өлкәсиндә јашајан түрк (Турук-кут-ум) тајфасынын ады хатырланыр. Буну гејд едәк ки, сонракы ассур мәнбәләри дә Иран дағларында јашајан түрк (турук-ку) тајфаларынын адыны чәкир.

"Һејван илә буғда" адлы шумер мифиндә мүбаһисә едән аллаһлардан бири нахыр танрысы Лахар, дикәри исә буғда илаһәси Ашһандыр. Түрк дилләриндәки гәдим л/с диалект фәргини әкс өтдирән Лахарын нахыр/сығыр сөзләри илә бағлы олмасы, Ашһан адынын исә гәдим түрк дилләриндә "буғда" мәһнасында ишләнән "аш" сөзү илә илкили олмасы биздә шүбһә доғурмур. Гәдим шумер торпағы Бағдадда јашајан бөјүк Фүзули дә улу бабаларынын ган јаддашына сөјкәниб Лахарла Ашһанын мүбаһисәсини "Мејвәләрин сөһбәти" әсәри үчүн өрнәк сечмиш, шумер мифиндәки әдәби пријомдан истифадә едиб, поеманы һәммин мифин руһуна көкләмишдыр.

Шумер-түрк әдәби әлағәләрини әкс өтдирән белә јахын мотивләр "Аға елчиләри", "Һәмкарым мирзәләрин сәнәти", "Күчәмиздән кечән бәј гызы", "Улу көдән Улу јерә" вә саир шумер нәғмә вә притчаларында да вардыр.

Јахын мотивләр шумерчә јазылан "Билгамыс вә дириләр дағы" поема-сында (Дири-дағ топоними), "Билгамыс вә сәма буғасы", "Билгамыс вә

сөјүд ағачы" әсәрләриндә дә өзүнү көстәрир. Бу сон поемада дүнјанын башланғычы илк инсанын јаранмасы мотиви белә верилир: "Көј јердән ајрыланда, јер көјдән ајрыланда инсанлар ад алды. Ан өзүнә көјү көтүрәндә, Енлил өзүнә јери көтүрәндә јералтыны Ерешкигала вердиләр..." . Күл тегин абидәси дә белә башланыр: "Үзә көк тенри, асра јағыз јир кылынтукда, екин ара киси оғлы кылынмыс..." .

Көрүндүјү кими, шумер вә гәдим түрк абидәсиндә көјлә јерин ајрылма-сы вә онларын арасында инсан оғлунун јаранмасы фикри үст-үстә дүшүр.

"Өлүмдән гачма" мотиви Билгамысы түрк халгларынын мифолокијасына даһа чох јахынлашдырыр. Гәдим түрк һөкмдары Алп Әр Тунга ("Шаһна-мә"дә Туран шаһы Әфрасијаб) өлүмдән кизләнмәк үчүн поладдан һәр тәрәфи бағлы сарај тикдириб орада јашајыр. Дәдә Горгуд исә өлүмдән гачмаг үчүн дүнјанын дөрд тәрәфинә үз тутур, ахырда һәр тәрәфи су илә бағлы бир аданы сечиб орада галыр. Сәлчуг һаггындакы әфсанә дә "өлүмдән гачма" мотивини тәкрар едир.

Өлүмлә вурушан Билгамыс, Енкиду вә Думузи образлары Әзрајыла мејдан охујан Дәли Домрул сурәтиндә тәкрар олунур вә өлүб-дирилмә мотиви шумер Думузиси илә оғуз Домрулуну гошалашдырыр. Ејни јувадан төрәјән Думузи (Таммуз) вә Домрул адлары гәдим түрк р/з диалект фәрғини әкс етдирир. Бу танры адынын гадын хәтти илә инкишафы Томирис, Тамар вә бу күн дә азербайчанлылар арасында јайылан Томруз адында јашајыр. Думузи вә Домрулу ејниләшдирән фактлардан бири дә будур ки, һәр ики һалда өлүмә мәһкум оланын јеканә хилас јолу өз әвәзинә башга бир адамы өлүмә разы салмагдыр. Думузи арвады Инаннанын әвәзинә, Домрулун әвәзинә исә арвады өлүмә кедир.

Өлүмә гаршы чарә ахтаран Билгамыс минбир әзабла әлдә етдији һәјат чичәјини суда чимәркән илана оғурладырса, Короғлу да Алынын көзләринә шәфа верәчәк һәјат сујуну Гошабулагдан көтүрә билмир, һәр ики гәһрәман әлибош гајыдыр, бири Урука, о бири Чәнлибелә.

Билгамыс вә Короғлу образларыны башга епик гәһрәманлардан фәрғләндирән чөһәтләрдән бири дә будур ки, һәр ики баһадыр өзүндән күчлүјә басыланда рәғибини алгышлајыр, онун һүнәрини е'тираф етмәјә утанмыр. Билгамыс Енкидуја, Короғлу исә Кизироғлуна јенилдијини киши кими бојнуна алыр.

Короғлу адынын мәншәји бахымындан да шумер дили марағлы факт верир. Белә ки, бу дастанын Азербайчан вариантында Короғлунун ады ишығлыга чыхмаг, ишығлы анламы илә бағлы Гол-оғлу (әввәлки адынын Рөвшән, јә'ни ишығлы олмасы да буна ишарә едир) шәклиндә јозулур, лакин Короғлу дастанынын даһа гәдим мотивләрини сахлајан түркмән версијасында Кор-оғлу гәбирдә (корда) доғулуб сонра ешијә чыхыр. Шумер дилиндә Кур сөзүнүн мә'наларындан бири "јералты гаранлыг дүнја" анламындадыр. Бу бахымдан, түркмән Короғлусунун ады шумер сөзү илә даһа ајдын јозулур.

Танрыја гәдим түркләр кими "денгир" (тенгри) дејән шумерләрин Кашгар, Денгир Баба адлы тапынаглары да олмушдур. Әкәр бүкүнкү азербайчанлы шумер дилиндәки бир сыра сөзләри олдуғу кими ишләдирсә, гәдим әлагәни сүбүт едә биләчәк бундан тутарлы факт ола билмәз. һәтта бу әлагә о гәдәр јахын вә сых олмушдур ки, гәдим түрк лајыны даһа чох мүнәфизә едән чувашларын адәт-ән'әнәләрини вә дилини тәдгиг едән академик Н.Ј.Марр онлары шумерләрин бирбаша вариси һесаб етмишдир. Лакин һәләлик әлдә олан фактлар шумерләрин түркдилли халг олдуғуну сүбүт етмәк имканына малик дејилдир вә бу туталгалар јалныз гәдим итти-

сади-мәдәни әләгәни көстәрмәк бахымындан мараглыдыр. Шумер мәтн-ләринин гејри-дәгиг охунушу, шумер дилинин өһтималлар әсасында бәр-пасы да шумер-түрк әләгәсини өјрәтмәјә манә олур. Анчаг биздә белә бир инам вар ки, јахын кәләчәкдә шумер дилинин ачары тапылачаг, онда бу дилин түрк дилинә јахынлығы ортаја чыхачагдыр.

Азәрбајчанын гөдим мәдәнијјәт тарихини, етнографија, мифолокија фолклоруну өјрәнмәјә шумер абидәләринин тәдгиги көмәк едә биләр.

Она көрә дә шумер әдәбијјатынын Азәрбајчан дилинә төрчүмәси фи-лолокијамызын гаршысында дуран вачиб мәсәләләрдәндир.

“Билгамыс” дастанынын тестоложи төһлили буну ајдын көстәрир.

Шумер дүнјасына ачылан пәнчәрәдән Азәрбајчана мүждә кәтирән Билгамыс илк гарангушдур. Бу гарангушу дилимиздә данышдырмаг төшәб-бүсү филолокијамыза гијмәтсиз төһфәдир.

Фирудин Ағасыоглу

ИЗАҢЛАР

Адду – илдырым, жагыш вә туфан танрысы.

Анту – илаһә, танры Анунун арвады.

Ану, Ан – көј танрысы, Шумерләрдә Урук шәһәринин һимајәчиси.

Белет, Беелет – мүхтәлиф танрылара хидмәт едән илаһә.

Веер, Вер – илдырым вә жагыш аллаһы Аддунун хидмәтчиләриндән бири.

Еллил, Енлил – күләк вә јер танрысы. Јерлә көј арасындакы бүтүн варлыгларын һөкмдары.

Етәна, Етана – дүнјаны су басандан сонра илк Шумер чары.

Ерешкигал, Јерешкигал – јералты дүнјанын танрысы.

Еја, Енки – дүнјадакы бүтүн ширин суларын танрысы, мүдриклијин вә инсан талеләринин һимајәчиси.

Иштар – мәһәббәт вә көзәллик илаһәси, ејни заманда нур, ишыг тимсалы.

Ирни, Ирнини – Иштарын адларындан бири.

Јөвләј, Евләј – Еламда чај ады.

Мамет, Мами – мәһсулдарлыг вә артым танрысы.

Нинутра – мүһарибә танрысы, Енлиллә Нинлилин өвлады.

ИЧӘРИСИ

Кил лөвһәләрин дастаны.....	5
Һәр шеји билән адамын дастаны (Билгамыс)	
Чадукәр Син-Лике-Унниннинин дилиндән Билгамыс һаггын- да дастан	9
I лөвһә.....	9
II лөвһә	17
III лөвһә	25
IV лөвһә	28
V лөвһә	33
VI лөвһә	36
VII лөвһә	43
VIII лөвһә	51
IX лөвһә	55
X лөвһә	60
XI лөвһә	70
XII лөвһә	82
Сон сөз	
Шумер дүнјасына ачылан пәнчәрә (Фирудин Ағасыюғлу)	83
Изаһлар	90

Рәссамы Фәдлун

Техники редактору Сәлим Әһмәдов
Корректору Афәт Хәлилова

“Азәрбајчан Енcиклопедијасы” НПБ-нин
компүтер мәркәзиндә јығылыб чапа һазырланмышдыр
Мәркәзин мүдири К.Гочајева
Компүтер тәртибатчысы А.Новрузов

Чапа имзаланмыш 15.04.99.
Форматы 84X108 1/32. Шәрти ч/в 4,83.
Һесаб н.в. 4,6. Тиражы 1000.
Сифариш 11.
Гижмәти мүгавилә илә.

Азәрбајчан Республикасы Мәтбуат вә Информасија Назирлији.
“Азәрбајчан Енcиклопедијасы” Нәшријат-Полиграфија Бирлији.
Бакы—370004, Бөјүк Гала күчәси, 41.

“Азәрбајчан Енcиклопедијасы”
НПБ-нин мәтбәәсиндә чап едилмишдир.